

A comparative study of the post-revolutionary human development indicators of the country's provinces: Emphasizing the patterns of the statement of the second step of the revolution

Taha Ashairi*

Faculty member of the Department of History and Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardebil, Iran

Mojtaba shoa ardabili

PhD in International Relations, Political Science, Ardebil, Iran.

Tahereh Jahanparvar

Ph.D. student of Cultural Sociology, Faculty of Social Sciences, Communication and Media, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

DOI: 10.22098/CPA.2024.14171.1022

Abstract

Context and Purpose: Today, human development has acquired a social meaning and is considered beyond the economic category; Over time, it changed from economic indicators (per capita production, income) to socio-cultural patterns (life expectancy, social capital, cultural capital, literacy index, social health and quality life expectancy; moral and perfect human being). The main goal of the research is the comparative study of the post-revolutionary human development indicators of the country's provinces with an emphasis on the patterns of the declaration of the second step of the revolution in a comparative-historical way.

Methodology: . In this method, secondary analysis (data review) and comparative comparison (provinces of the country) have been used in the period after the revolution.

Findings: The results show that Iran has taken a positive path in the evolution of human development after the Islamic revolution. At the global level, in the period of 2018-2020, Iran has jumped 9 places compared to the previous year, and in this respect, it has achieved the best position in the last three decades.

*Corresponding Author: t.ashayeri@uma.ac.ir . <https://orcid.org/0009-0008-0402-2561>

How to Cite: Ashairi, T., ardabili, M., Jahanparvar, T. (2024) A comparative study of the post-revolutionary human development indicators of the country's provinces: Emphasizing the patterns of the statement of the second step of the revolution, *Comparative Public Administration Quarterly*, 1(4), PP 40-84.

DOI: 10.22098/CPA.2024.14171.1022

In the 2020 report, Iran's rank is 70, which is still in the high human development group and has not been able to climb to the very high human development group. Comparative comparison of the country's provinces shows that Tehran province is in the first place with a score of (0.814) and the average of the whole country is equal to 0.745.

Conclusion: The provinces of Semnan, Bushehr, Yazd and Isfahan have a high position, and the provinces of Sistan and Baluchistan, Kurdistan, West Azerbaijan, Lorestan and Ilam; They have the lowest rank in the human development index. In total, according to the general evaluation, 8 provinces of the country have an index higher than the average of the country and 23 provinces have an index lower than the average of the whole country.

Keywords: human development, life expectancy, social capital, life expectancy, comparative comparison.

Extended Abstract

Context and Purpose: Today, human development has acquired a social meaning and is considered beyond the economic category; Over time, it changed from economic indicators (per capita production, income) to socio-cultural patterns (life expectancy, social capital, cultural capital, literacy index, social health and quality life expectancy; moral and perfect human being). The main goal of the research is the comparative study of the post-revolutionary human development indicators of the country's provinces with an emphasis on the patterns of the declaration of the second step of the revolution in a comparative-historical way.

Methodology: . In this method, secondary analysis (data review) and comparative comparison (provinces of the country) have been used in the period after the revolution.

Findings: The results show that Iran has taken a positive path in the evolution of human development after the Islamic revolution. At the global level, in the period of 2018-2020, Iran has jumped 9 places compared to the previous year, and in this respect, it has achieved the best position in the last three decades. In the 2020 report, Iran's rank is 70, which is still in the high human development group and has not been able to climb to the very high human development group. Comparative comparison of the country's provinces shows that Tehran province is in the first place with a score of (0.814) and the average of the whole country is equal to 0.745.

Conclusion: The provinces of Semnan, Bushehr, Yazd and Isfahan have a high position, and the provinces of Sistan and Baluchistan, Kurdistan, West Azerbaijan, Lorestan and Ilam; They have the lowest rank in the human development index. In total, according to the general evaluation, 8 provinces

of the country have an index higher than the average of the country and 23 provinces have an index lower than the average of the whole country.

Introduction

Human development has a much broader concept than the conventional concepts of economic development, because economic growth patterns are generally measured by expanding national production rather than improving the quality and level of human life; But in the model of human development, four basic elements can be seen, which are productivity, equality, sustainability and empowerment, which is the active participation of people in the process of income generation and employment; Equality is related to the equal possibility of acquiring capabilities and the opportunity to use them, sustainability is the concept of the possibility of saving and compensating any type of physical, human and environmental capital, and empowerment also means that development is done by people. Based on this, the goal of the research is:

- Comparative study of post-revolutionary human development indicators of the country's provinces with emphasis on the models of the declaration of the second step of the revolution

Materials and Methods

The main research method is secondary analysis, which is based on a systematic review of library studies, published reports of organizations; The articles and research projects are up to 1401. Its statistical population includes all scientific articles and works with practical-experimental results (field and non-field studies in the field of human development) until the year 1400. Also, the historical comparative method has been used to compare the studied units including the provinces of the country in the period of 1391-1401.

Discussion and Results

At the global level, one of the best and most modern tools for understanding the development process is the ethnography and rank typology of societies and nations. The closer the countries are to the number 1; In terms of human development; They assign better quality and top ranks to themselves, and by moving away from the number 1 and tending towards the number zero; They are among developing and underdeveloped countries. The Human Development Index by the United Nations (2021) ranks countries in four general categories a. Countries in the low human development stage (with a human development index less than 0.55); b. Countries in the medium human development stage (with a human development index between 0.55 and 0.77); J. countries in the high human development stage (with a human development index between 0.7 and 0.8); d. It classifies countries in the stage of human development very high (with a human development index between 0.8 and 1).

Conclusions

As a result, governments always seek to find the optimal point of society, and it has been a long process. At the beginning of the process, due to relying only on efficiency in economic activities, countless efficient points were obtained. Therefore, the need to use more comprehensive selection criteria to find a kind of distribution and efficiency, pay attention to justice as well. In the course of time and in the evolutionary process of studies related to distribution and efficiency, a type of moral-social function called total welfare function was formed. It was after that that welfare economics was proposed and defined as a branch of economics. The goal of welfare economics is to achieve an optimal balance in which the total welfare function is maximized . In response to the 20th century developments in economics, composite indicators of well-being were formed. In addition to income and consumption, these indicators included other aspects of individual and social life such as education, health, justice, etc. Among these indicators, we can mention the human development index. This index includes three sub-indices of education, health and income

Keywords: human development, life expectancy, social capital, life expectancy, comparative comparison

مطالعه تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی پسا انقلابی استان - های کشور: با تأکید بر الگوهای بیانیه گام دوم انقلاب

طاها عشایری*

عضو هیئت علمی گروه تاریخ و جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

مجتبی شعاع اردبیلی

دکتری روابط بین الملل، علوم سیاسی، اردبیل، ایران.

طاهره جهان پرور

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی دانشکده علوم اجتماعی ارتباطات و رسانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد

تهران مرکزی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۴۰-۸۴

چکیده

زمینه و هدف: امروزه توسعه انسانی، مفهوم اجتماعی پیدا کرده و فراتر از مقوله اقتصادی تلقی می‌شود؛ در گذر زمان از شاخص‌های اقتصادی (سرانه تولید، درآمد) به الگوهای اجتماعی-فرهنگی (امید به زندگی، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، شاخص سواد، سلامت اجتماعی و طول عمر باکیفیت؛ انسان اخلاقی و کامل) تغییر یافت. هدف اصلی پژوهش مطالعه تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی پسا انقلابی استان‌های کشور با تأکید بر الگوهای بیانیه گام دوم انقلاب به روش تطبیقی-تاریخی است.

روش‌شناسی: در این روش از تحلیل ثانویه (مرور داده‌ها) و مقایسه تطبیقی (استان‌های کشور) در بازه زمانی بعد از انقلاب استفاده شده است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که ایران بعد از انقلاب اسلامی در تحولات توسعه انسانی، مسیر مثبتی را طی نموده است. در سطح جهانی، در منطقه ایران در بازه زمانی ۲۰۱۸-۲۰۲۰ نسبت به سال قبل جهش ۹ پله‌ای داشته و از این حیث بهترین موقعیت را در سه دهه گذشته به دست آورد. در گزارش سال ۲۰۲۰ نیز، رتبه ایران عدد ۷۰ است که هنوز در گروه توسعه انسانی بالا قرار دارد و نتوانسته به گروه توسعه انسانی خیلی بالا صعود کند. مقایسه تطبیقی استان‌های کشور نشان می‌دهد که استان تهران با امتیاز (۰.۸۱۴) در جایگاه اول و متوسط کل کشور برابر با ۰.۷۴۵ است

نتیجه‌گیری: در نهایت استان‌های سمنان، بوشهر، یزد و اصفهان دارای جایگاه بالا بوده و استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، آذربایجان غربی، لرستان و ایلام؛ پایین‌ترین رتبه را در شاخص توسعه

* نویسنده مسئول: t.ashayeri@uma.ac.ir

| فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

انسانی دارند. در مجموع مطابق ارزیابی کلی، ۸ استان کشور شاخصی بیش از متوسط کشور و ۲۳ استانها شاخصی کمتر از متوسط کل کشور را دارند.

کلیدواژه‌ها: توسعه انسانی، امید به زندگی، سرمایه اجتماعی، امید به زندگی، مقایسه تطبیقی

مقدمه

شاخص توسعه انسانی مهم‌ترین ابزار برای مقایسه سطح رفاه ملت‌ها محسوب می‌شود (توبیاجی و همکاران، ۲۰۲۳: ۲۳۱). هدف از توسعه انسانی، ایجاد محیطی توانمند برای مردم در جهت برخورداری از زندگی طولانی‌تر، سالم‌تر و خلاقانه‌تر است (زنگنه، ۱۳۹۵: ۱۴۹). این شاخص، ساختار توسعه، کیفیت زندگی، میزان نشاط و عملکرد نظام اجتماعی را نشان می‌دهد (آریسمان، ۲۰۱۸). توسعه انسانی مفهومی است که می‌کوشد انسان را در بطن توسعه قرار داده و به عبارت دیگر، توسعه انسانی درنهایت فرآیندی است که گسترش گزینه‌های مردم را در کانون توجه قرار می‌دهد (فدیلاح و ستیارتیتی، ۲۰۲۱). توسعه انسانی پایدار: ۱. حاصل درک مستقل نیازها و منابع محلی است؛ ۲. عمل باید حاصل ترکیب برنامه‌ریزی از پایین به بالا و از بالا به پایین باشد؛ ۳. مشارکت و توانمند شدن خانواده‌ها پیش شرط لازم برای یافتن راه‌حل‌های پایدار و قابل دوام برای توسعه پایدار انسانی است. توسعه انسانی به این معناست که ما را از لحاظ اخلاقی موظف می‌کند در حق نسل بعدی دست کم به همان خوبی عمل کنیم که نسل پیش از ما در حق ما عمل کرده است (زنگنه، ۱۳۹۵). کار، مسئله‌ای حیاتی برای توسعه انسانی است. کار و فعالیت باعث غنای زندگی انسانی و افزایش غنای اقتصادی می‌شود. شاخص توسعه انسانی وسیله‌ای برای اندازه‌گیری پیشرفت توسعه انسانی در طول زمان است. برنامه توسعه سازمان ملل هر ساله گزارشی بنام گزارش توسعه انسانی منتشر می‌کند که در بخشی از آن با استفاده از شاخص ترکیبی بنام شاخص توسعه انسانی وضعیت کشورهای مختلف از نظر موفقیت در فراهم آوردن امکانات زندگی سالم و توأم با دانش و رفاه اقتصادی مقایسه می‌شود (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۳). مفهوم توسعه به مثابه پروژه‌ای نظری و عملی بخشی از زندگی شخصی و اجتماعی است (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۳). شاخص توسعه انسانی از زوایای مختلف توسط صاحب‌نظران اقتصادی نقد شده است. موریس، شاخص ترکیبی کیفیت فیزیکی زندگی، سن (۱۰۹۳)، عامل قابلیت و توانمندی انسانی در بهبود سطح استانداردهای زندگی را معرفی کرده‌اند (باصری و فرهادی کیا، ۱۳۸۷). توسعه انسانی یکی از نظریه‌های متأخر توسعه است که از دهه ۱۹۹۰ به بعد مقبولیت عام یافته است. بر اساس این دیدگاه، برخورداری انسان از زندگی طولانی، سالم و خلاق هدف نهایی توسعه است.

امروزه گرایش‌های ملی و بین‌المللی توسعه انسانی یکی از شاخص‌های سنجش سطح توسعه کشورهای گوناگون است (بهبودی و همکاران، ۱۳۸۹). توسعه روندی فراتر از نوسازی و رشد اقتصادی است، علاوه بر بهبود سطح مادی زندگی، بهره رساندن به انسان، یعنی بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی مردم را هم دربر می‌گیرد. هدف توسعه انسانی پرورش قابلیت‌های انسان و گسترش امکانات اوست، از دیده توسعه انسانی، برخورداری انسان از زندگی طولانی، سالم و خلاق، در محیط زیستی غنی و در یک جامعه مدنی دموکراتیک، هدف نهایی توسعه است. مفهوم توسعه انسانی عبارت از رشد اقتصادی همراه با زندگی انسانی است (شیرزادی، ۱۳۹۳: ۱۴۲). سه نظریه‌پردازان اقتصاد توسعه از جمله کیت گریفتن، بری مکندلی و محبوب الحق، برای اولین بار توسعه انسانی را مطرح کردند. هدف اصلی توسعه، از منظر توسعه انسانی بهره رساندن به انسان، یعنی بهبود کیفیت زندگی است. مفهوم توسعه انسانی را در مرکز الگوهای توسعه قرار می‌دهد. توسعه انسانی مستلزم برنامه‌ها و فعالیت‌های چندبخشی و سیاست کلان اقتصادی است و هدف نهایی این است که رشد اقتصادی به بهبود رفاه مردم بیانجامد؛ بنابراین اهداف توسعه انسانی دست یافتن انسان به چنان توانایی درخوری است که برخی از نمودهای آن عبارتند از رسیدن به عمری طولانی، برخورداری از سلامت کامل و دست یافتن به اندوخته‌ای از دانش و آگاهی و مشارکت در تصمیم‌گیری‌هایی که مستقیماً در زندگی افراد جامعه و سرنوشت آن‌ها نقش دارند (گریفین و مکینلی، ۱۳۷۵: ۱۶). شرایط و دلایل توفیق و عدم توفیق استراتژی‌ها و برنامه‌های توسعه، از دغدغه و موضوع‌های مهم در قلمرو مطالعات توسعه بوده است (مظفری نیا و همکاران، ۱۳۹۵). تجربه ژاپن، کشورهای شرق آسیا بعد از جنگ جهانی دوم باعث شد که دولت‌ها و نخبگان به فکر استراتژی مناسب برای خروج از وضع نامساعد اقتصادی باشند. سیاست‌گذاران توسعه با الهام از نظریه‌های مختلفی از جمله نظریه جهش، رشد نامتوازن، توسعه‌نیافتگی، توسعه درون‌زا، رشد با توزیع دوباره، نظریه نظام جهانی، سرمایه‌داری امپریالیسم نوین، وابستگی به تشریح مسئله توسعه جوامع پرداخته‌اند (زاهدی مازندرانی، ۱۳۹۰). حدود یک قرن است که مقوله توسعه در کشورهای جهان سوم و کشور ایران از نگرانی‌های مردم و دولت‌ها بوده است. در دهه‌های اخیر، با ظهور کشورهای توسعه‌یافته جدید، به‌خصوص کشورهای شرق آسیا (مرسوم به ببرهای

آسیا) و فاصله چشمگیر آن‌ها از کشورهای جنوب، امیدواری بسیاری از کشورها کمتر توسعه‌یافته، بیشتر شده است (لاهوریان، ۱۳۹۵: ۶۶). توسعه روندی است همه‌جانبه و فراگیر در جهت بهبود شرایط زندگی انسانی و افزایش توانایی‌های اجتماعی برای پاسخگویی به نیازهای معقول انسان در حدی که بتواند به تداوم و تعادلی منجر شود (جمعه‌پور، ۱۳۷۹: ۸۴). توسعه انسانی به مراتب مفهوم گسترده‌تری نسبت به مفاهیم قراردادی توسعه اقتصادی دارد، زیرا الگوهای رشد اقتصادی عموماً با گسترش تولید ملی اندازه‌گیری می‌شوند تا بهبود کیفیت و سطح زندگی انسان؛ اما در الگوی توسعه انسانی، چهارعنصر اساسی به چشم می‌خورد که بهره‌وری، برابری، پایداری و توانمندسازی که بهره‌وری، مشارکت فعال مردم در فرآیند درآمدزایی و اشتغال به شمار می‌آید؛ برابری، به امکان مساوی کسب قابلیت‌ها و فرصت به‌کارگیری آن‌ها مربوط می‌شود، پایداری، به مفهوم امکان ذخیره و جبران هر نوع سرمایه فیزیکی، انسانی و زیست‌محیطی است و توانمندسازی، نیز به این معنا است که توسعه توسط مردم صورت گیرد (حسین زاده دلیر و ملکی، ۱۳۸۵: ۴). بر این اساس هدف صلی پژوهش عبارت است از:

- مطالعه تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی پسا انقلابی استان‌های کشور با تأکید بر الگوهای بیانیه گام دوم انقلاب

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

توسعه: آمارتیاسن، توسعه را برای شکوفایی قابلیت افراد با تکیه بر آزادی تعریف می‌کند، در اندیشه وی، توسعه به‌مثابه آزادی تلقی می‌شود (محمودی، ۱۳۸۲). توسعه، باور به دنیای جدید و در همانندی تاریخ با زندگی انسان نهفته است. این مرحله تازه از پیشرفت، هرچند بدون پله‌های پیشین به دست نمی‌آید؛ ولی نسبت به آن پله‌ها حرکتی روبه‌جلو یا پیشرفتی مادی و معنوی محسوب می‌شود (احمدی، ۱۳۸۰: ۱۲). در واقع، مرزهای توسعه ناشناخته است و با توجه به شرایط تاریخی و فرهنگی کشورها، توسعه در چندین سطح تعریف می‌شود:

- توسعه به‌مثابه پیشرفت تاریخی که معمولاً هم معطوف به تجربه غرب است؛
- توسعه به‌مثابه استخراج منابع طبیعی که بیشتر ریشه در تجربیات دوران استعمار دارد؛

- توسعه به عنوان تدارک برنامه‌ریزی شده پیشرفت در یک حوزه یا همه حوزه‌ها؛
- توسعه همچون یک وضعیت که تصویری کلی از شرایط به ما می‌دهد و در واقع وضعیتی است که فکر می‌کنیم کشورها در پایان توسعه به آن می‌رسند (پلین و توپا، ۲۰۲۱).
- توسعه به مثابه یک فرایند که گاهی فروافتادن یک سری از سازمان‌ها و برآمدن سازمان‌های دیگر یا تغییر تکنولوژی و ظهور تکنولوژی جدید را به همراه دارد و تصور می‌شود این مسیر بالا و پایین زیادی دارد؛ اما در نهایت مسیر صعودی است؛
- توسعه به عنوان رشد اقتصادی که با افزایش تولید و درآمد همراه است؛
- توسعه به مثابه سرمایه‌گذاری برای رواداری، گفتگوی مؤثر و ریسک‌پذیری؛
- توسعه مترادف با کاهش فقر و نابرابری؛
- توسعه به مثابه روندی پایدار، چندجانبه و متکثر.

تحولات تاریخی توسعه انسانی: شاخص توسعه انسانی معیار کلی از وضعیت توسعه انسانی است که دست آورد کشورها را در سه بعد اساسی توسعه شامل سلامت، بهداشت، آموزش و سطح استاندارد زندگی را نشان می‌دهد، اما از آنجایی که این موضوعات کیفی و بسیار کلی می‌باشند، الزام است برای کمی نمودن آن‌ها شاخص‌های جانشین در هر موضوع در نظر گرفته شده و با استفاده از آمار و اطلاعات موجود در این زمینه و استفاده از روش‌های آماری مناسب، به محاسبه شاخص کلی و ترکیبی توسعه انسانی پرداخت. به منظور ارائه شاخص‌های کمی و قابل اندازه‌گیری در هر یک از سه زمینه و استخراج شاخص **HDI** است شاخص‌های جزئی با این ویژگی در نظر گرفته شود. در گزارش‌های منتشر شده از طرف برنامه توسعه سازمان ملل متحد از سال ۱۹۹۰ تا قبل از گزارش سال ۲۰۱۰ برای موضوع بهداشت، سلامت و مدت زندگی، شاخص امید به زندگی در بدو تولد، برای موضوع آموزش، دو شاخص میزان باسوادی در افراد بزرگسال و میزان ثبت‌نام در مقاطع تحصیلی مدارس و برای سطح استاندارد زندگی، شاخص سرانه تولید ناخالص به دلار آمریکا در نظر گرفته شده بود، اما در گزارش سال ۲۰۱۰ به‌غیر از موضوع بهداشت که همچنان با شاخص امید به زندگی در بدو تولد اندازه‌گیری می‌شود، در خصوص دو موضوع دیگر شاخص‌های

جزئی تغییر کرده‌اند، به این صورت که برای موضوع آموزش از دو شاخص متوسط طول آموزش برای افراد بالای ۲۵ سال و طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه و برای موضوع سطح استاندارد زندگی به جای سرانه تولید ناخالص از سرانه درآمد ناخالص ملی استفاده شده است (زنگنه، ۱۳۹۵). عبارت توسعه به مثابه آزادی از آمارتیاسن، به همراه مفاهیم مرتبط مثل کارکرد و قابلیت، راهنمای خوبی در بازاندیشی ارائه می‌کنند که در بیانیه هزاره سازمان ملل متحد (موسوم به ملنیوم یا اهداف هزاره) شامل آزادی، تسامح، برابری، انسجام و احترام به طبیعت و مسئولیت‌پذیری مشترک باتاب یافته‌اند. نکات سن در شاخص توسعه انسانی، اندازه‌گیری‌های اقتصادی برای عملکرد و پیشرفت اجتماعی نیز تأثیرات مهمی داشته است (آزموده و آرامی، ۱۳۹۹). در دهه‌های گذشته مقایسه کشورها از نظر توسعه اقتصادی و انسانی بر اساس میزان تولید ناخالص داخلی یا سرانه تولید صورت می‌گرفت. با تلاش‌های علمی دو چهره سرشناس جهانی (محبوب الحق و آمارتیاسن) در زمینه مسائل توسعه انسانی، شاخص توسعه انسانی به جهان معرفی گردید. شاخص توسعه انسانی یک شاخص ترکیبی است که با سه متغیر، امید به زندگی، تحصیل سواد و تولید ناخالص سرانه که مرتبط با کیفیت زندگی انسان هستند، ساخته شده است. شاخص توسعه انسانی یا HDI چنین تعریف می‌شود: شاخصی مرکب از نشانگرهایی که سه بعد را ارائه می‌دهند: طول عمر (امید به زندگی در بدو تولد)، آگاهی (میزان باسوادی بزرگسالان و متوسط سال‌های تحصیل) و درآمد (سرانه درآمد ناخالص واقعی در قدرت خرید به دلار) که دو اقتصاددان شرقی بنام‌های محبوب الحق پاکستانی و آمارتیاسن هندی آن را ابداع کردند (صالحی، ۱۳۹۷: ۲۸). سازمان‌های امروزی، توسعه کارکنان خود را مهم‌ترین سلاح رقابتی تلقی می‌کنند (پورتینگا و همکاران، ۲۰۱۷). شاخص توسعه انسانی^۱، به صورت سالانه توسط برنامه توسعه سازمان ملل سنجیده می‌شود و معیار خلاصه‌ای برای توسعه انسانی است. این شاخص متوسط دستیابی یک کشور را در سه بعد اساسی توسعه انسانی؛ یعنی امید به زندگی و آموزش درآمد سرانه را اندازه‌گیری می‌کند:

1. Human Development Index (HDI).

اگر شاخص توسعه انسانی کمتر از ۰.۵۵ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی پایین است؛^۱

اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰.۵۵ تا ۰.۷ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی متوسط است؛^۲

اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰.۷ تا ۰.۸ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی بالا است؛^۳
اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰.۸ تا باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی خیلی بالا است.^۴

نیروی انسانی هر کشوری ثروت واقعی آن کشور محسوب می‌شود. هدف اساسی توسعه، ایجاد شرایطی است تا این نیروی انسانی را از حیات طولانی، سالم و خلاق برخوردار کند. تا قبل از سال ۱۹۷۰، درآمد سرانه هر کشور به‌عنوان مبنای سنجش میزان توسعه‌یافتگی آن کشور در نظر گرفته می‌شد. اگرچه، رشد درآمد سرانه برای برخی از اهداف لازم است، ولی نمی‌تواند بسیاری از جنبه‌های زندگی افراد یک جامعه را در برگیرد (آصف‌زاده، ۱۳۹۱). ناکافی بودن معیار درآمد سرانه و رشد اقتصادی در تعیین میزان توسعه‌یافتگی یک جامعه موجب شد که برخی اقتصاددانان توجه خود را به شاخص‌هایی معطوف سازند که علاوه بر متغیرهای اقتصادی دربرگیرنده متغیرهای اجتماعی و انسانی نیز باشد، یکی از مهم‌ترین این شاخص‌ها، شاخص توسعه انسانی است، این شاخص در سال ۱۹۹۰ توسط آمارتیسن برنده جایزه نوبل و اقتصاددان پاکستانی محبوب الحق و با همکاری گوستا، رئیس و دسای توسعه یافت و از همان زمان توسط برنامه توسعه سازمان ملل مورد استفاده قرار گرفت. توسعه و توسعه‌یافتگی از جمله مباحثی است که همواره ذهن سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را به خود مشغول کرده است. اساس حرکت هر جامعه برای رسیدن به توسعه، عامل انسانی است (بهرامی و عطر، ۱۳۹۱).

1. Low Human Development.
2. Medium Human Development.
3. High Human Development.
4. Very High Human Development.

مؤلفه‌های اساسی در الگوی توسعه انسانی:

۱. بهره‌وری: به معنی ارتقای سطح کارایی افراد جامعه، به گونه‌ای که در فرایند درآمدزایی و اشتغال مشارکت فعال داشته باشند. بر این مبنا، رشد اقتصادی یکی از زیرمجموعه‌های الگوی توسعه انسانی است.

۲. برابری: یعنی لزوم برخورداری مردم از بخت مساوی برای دستیابی به فرصت‌هاست.

۳. پایایی: به معنای تضمین دسترسی به فرصت‌ها نه تنها برای نسل‌های حاضر، بلکه برای نسل‌های بعدی به این منظر باید هر نوع سرمایه فیزیکی، انسانی و زیست‌محیطی ذخیره‌سازی و جبران شود.

۴. توانمندسازی: یعنی پیشبرد روند توسعه به دست مردم، نه برای مردم، افراد باید در جریان تصمیمات و فرایندهای مربوط به زندگی خود مشارکت داشته باشند (منصوری، ۱۳۷۹: ۱۶۵).

متغیرهای جانشین برای ابعاد سه‌گانه توسعه انسانی در جدول زیر آمده است (مه‌دیلو و همکاران، ۱۳۹۷).

جدول ۱: متغیرهای جانشین برای ابعاد سه‌گانه توسعه انسانی

متغیرهای جایگزین		ابعاد توسعه
روش جدید	روش قدیم	
امید به زندگی در بدو تولد	امید به زندگی در بدو تولد	بهداشت و سلامت
متوسط طول دوره‌ای که صرف آموزش می‌گردد (در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا)	نرخ باسوادی	آموزش
طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه	نرخ ثبت‌نام در مدارس	
GNI سرانه	GDP سرانه	استاندارد زندگی

توسعه کشورها برحسب الگوی توسعه

شاخص توسعه انسانی، به صورت سالانه توسط برنامه توسعه سازمان ملل سنجیده و منتشر می‌شود. این شاخص، معیار کارآمدی برای توسعه انسانی است و متوسط دستیابی یک کشور را در سه بعد اساسی توسعه انسانی اندازه‌گیری می‌کند:

۱. امید به زندگی: زندگی توأم با سلامت که با معیار امید به زندگی مشخص می‌شود؛

۲. آموزش: میزان تحصیلات که توسط نرخ سواد بزرگسالان و نسبت مرکب ثبت‌نام ناخالص دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه محاسبه می‌شود؛

۳. درآمد سرانه: استاندارد شایسته زندگی که توسط تولید ناخالص داخلی سرانه با معیار برابری قدرت خرید دلار آمریکا محاسبه می‌شود. این شاخص کشورها را در چهار رده طبقه‌بندی می‌کند (آزموده و اردلان، ۱۳۹۹):

پیشینه تجربی توسعه انسانی در ایران

مهدیلو و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی " بررسی رابطه علیت بین شاخص توسعه انسانی و رشد اقتصادی در ایران "، انجام داده‌اند. نشان می‌دهد که نوع ارتباط میان توسعه انسانی و رشد اقتصادی همواره مورد توجه سیاست‌گذاران بوده است. بررسی داده‌های آماری ۱۳۵۲-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که رابطه علی از سمت رشد اقتصادی به سمت توسعه انسانی وجود دارد. با افزایش درآمدهای نفتی و به تبع آن رشد اقتصادی، شاخص توسعه انسانی مانند کالاهای مصرفی فقط با صرف هزینه از سوی دولت خریداری شده و افزایش می‌یابد و فقط در شرایط رکودی است که شاخص توسعه انسانی مانند کالاهای سرمایه‌ای در قبال هزینه‌های صورت گرفته، منافی برای اقتصاد ایجاد می‌کند.

دهقان شبانی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان " تأثیر استان‌های سطح توسعه در اثرگذاری سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی ایران " نشان می‌دهد که رشد اقتصادی متعارف‌ترین هدف برای هر اقتصاد است یکی از عوامل مؤثر بر آن، سرمایه است. امروزه سرمایه انسانی در کنار سرمایه فیزیکی به عنوان یکی از اصلی‌ترین نهادهای تولید، ایفای نقش می‌کند. از این رو، سرمایه انسانی، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی می‌باشد که بررسی تأثیر آن بر رشد منطقه‌ای اقتصاد در مناطق مختلف می‌تواند به توسعه‌یافتگی آن مناطق و مناطق هم‌جوار آن‌ها کمک نماید عده‌ای بر این باورند که اثر مثبت قابل توجه سرمایه انسانی تنها پس از آن که اقتصاد از سطح استان‌های از توسعه عبور می‌کند، می‌تواند تحقق یابد؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر، تحلیل تأثیر استان‌های سطح توسعه بر اثرگذاری سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران می‌باشد. برای این منظور، از روش استان‌های داده‌های تابلویی برای ۲۸ استان ایران طی دوره زمانی ۱۳۸۰ - ۱۳۹۴ استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که دو مقدار آستانه برای سطح توسعه وجود دارد که مقدار آستانه اول سطح توسعه ۳/۸۱۳۴ و مقدار آستانه دوم ۵/۴۶۰ است و چنانچه سطح توسعه کمتر از ۳/۸۱۳۴ باشد سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی

تأثیرگذار نخواهد بود، اما اگر سطح توسعه بین ۵/۸۱۳۴ و ۵/۴۶ باشد با افزایش ۱ درصد سرمایه انسانی رشد اقتصادی ۰/۰۸۰ درصد رشد خواهد داشت و چنانچه سطح توسعه بالاتر از ۵/۴۶ باشد با افزایش ۱ درصدی سرمایه انسانی رشد اقتصادی ۰/۱۷۵ درصد رشد خواهد داشت. طبق آمار این جدول تنها استان تهران است که مقدار سطح توسعه آن از آستانه ۵/۴۶ بالاتر است، بنابراین افزایش سرمایه انسانی در این استان بیشترین تأثیر را بر رشد اقتصادی این استان خواهد داشت. سطح توسعه دو استان سیستان و بلوچستان و لرستان از مقدار آستانه ۳/۸۱۳۴ کمتر است باید توجه داشت که طبق نتایج برآورد مدل آستانه افزایش سرمایه انسانی در این استان‌ها بر رشد اقتصادی این استان‌ها کمک نخواهد کرد و تنها باعث افزایش مهاجرت نیروی کار از این استان‌ها خواهد شد و زمانی می‌تواند تأثیرگذار باشد و سطح توسعه در این استان‌ها افزایش یابد که سرمایه انسانی به بهترین شکل خود مورد استفاده قرار گیرد. لذا سیاست‌گذاران باید به این نکته توجه داشته باشند. در ۲۵ استان دیگر سطح توسعه بین دو آستانه ۳/۸۱۳۴ و ۵/۴۶ قرار دارد که در این استان‌ها افزایش ۱ درصدی در سرمایه انسانی موجب افزایش ۰/۰۸ درصدی رشد اقتصادی خواهد شد. لذا چنانچه سیاست‌گذاران به دنبال افزایش تأثیرگذاری سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در این استان‌ها هستند باید سطح توسعه در این استان‌ها را افزایش دهند تا سرمایه انسانی به بهترین شکل مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

صالحی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان "رتبه‌بندی استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی و سرمایه انسانی" نشان می‌دهد که شاخص توسعه انسانی متشکل از سه نشانگر امید به زندگی، آموزش و درآمد سرانه؛ یعنی شاخصی که میزان موفقیت کشورها یا مناطق را در سه معیار زندگی طولانی و سالم، دسترسی به دانش و معرفت و زندگی مناسب نشان می‌دهد. همچنین سرمایه انسانی میزان دانش نهادینه‌شده در انسان‌ها را به‌منظور رشد و توسعه کشورها و به‌نوعی همان معیارهای توسعه انسانی را نشان می‌دهد. بر این اساس، هدف از این مطالعه رتبه‌بندی استان‌های کشور بر اساس دو شاخص یادشده و مقایسه آن‌ها باهم بود. روش پژوهش ریاضی و کمی بود که برای محاسبه شاخص توسعه انسانی از روش تاکسونومی عددی و برای محاسبه سرمایه انسانی از روش مبنی بر درآمد استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که استان‌های کشور در تکتک شاخص‌های سازنده

توسعه انسانی باهم متفاوت و بنابراین، رتبه استان‌ها در شاخص ترکیبی توسعه انسانی ناشی از معیاری است که وزن بیشتری در آن استان دارد. در مقام مقایسه با شاخص سرمایه انسانی نیز همگرایی معناداری بین این دو شاخص مشاهده نشد، اگرچه در نزدیک به نیمی از استان‌ها رتبه شاخص توسعه انسانی و سرمایه انسانی به هم نزدیک بودند و در بسیاری از آن‌ها نیز تفاوت چشمگیری دیده می‌شد.

بشارتی کلایه و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان "تأثیر سرمایه انسانی بر نوآوری: مطالعه تطبیقی کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته" بر این تاکید دارد که اصطلاحاتی همچون «اقتصاد دانش بنیان و اقتصاد نوآورانه» در مرکز توجه قرار گرفتند. در این مسیر بسیاری از محققان، نوآوری را از جمله عوامل اصلی توسعه یافتگی کشورها دانستند که منجر به معرفی شاخص‌های مختلف سنجش نوآوری در سطح ملی شد. با توجه به این، تحقیق حاضر به بررسی تأثیر سرمایه انسانی بر نوآوری در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته پرداخته است. با استفاده از داده‌ای بانک جهانی و شاخص جهانی نوآوری، ۱۱۳ کشور در چهار طبقه درآمدی (پایین، پایین متوسط، بالای متوسط و بالا) تحلیل شدند. نتایج حاصل از بررسی فرضیه‌ها بعد از طبقه‌بندی داده‌ها در قالب داده‌های پنل (تابلویی) و با استفاده از روش‌های اقتصادسنجی از طریق نرم‌افزار Eviews7 حاکی از تأیید فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر تأثیر منابع انسانی بر نوآوری در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته بود. نتایج در هر یک از طبقات درآمدی نشان داد که در مسیر توسعه (حرکت از طبقه درآمدی پایین به طبقه درآمدی بالاتر) لازم است تا توجه به مهارت‌ها و آموزش منابع انسانی متناسب با وضعیت کشور باشد.

کاظمی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان "مطالعه توسعه انسانی زنان و جنسیت: فرا سنتز مطالعات توسعه انسانی" انجام داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌های مطالعات توسعه انسانی زنان در چارچوب تعریف زیستی از زنان بوده و بحث از زمینه‌های تاریخی در ساختاری و ایدئولوژیک بر ساختی عاملیت زنان و توانمندی‌ها و محدودیت غایت مطالعات توسعه انسانی زنان است.

علیخانی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان "مطالعه شاخص توسعه انسانی در ایران و کشورهای منتخب"، نشان می‌دهند که شاخص توسعه انسانی در سال ۱۹۹۰ به

عنوان مقیاس جدیدی از توسعه و اندازه گیری آن جوامع شده است. براساس گزارش‌ها، شاخص توسعه انسانی در ایران از ۰.۵۷۱ در سال ۱۹۵ به ۰.۷۸۲ در سال ۲۰۰۹ پیدا کرده است. با توجه به گزارش ۲۰۰۹، ایران در بین ۱۸۲ کشور جهان، رتبه ۸۸ را بخود اختصاص داده و در بین کشورهای منطقه حوزه سند چشم انداز ۲۰ ساله، در رتبه ۱۲ قرار گرفته است.

زنگنه (۱۳۹۵)، در پژوهشی "ارزیابی و تحلیل شاخص‌های توسعه انسانی در مناطق شهری کشور" نشان می‌دهد که هدف از توسعه انسانی، ایجاد محیطی توانمند برای مردم در جهت برخورداری از زندگی طولانی‌تر، سالم‌تر و خلاقانه‌تر است. پژوهش حاضر بر آن است تا وضعیت هر یک از مناطق شهری کشور را از نظر برخورداری از شاخص‌های توسعه انسانی بررسی کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میانگین شاخص آموزش در مناطق شهری ۰/۸۰۶، شاخص استاندارد زندگی ۰/۶۱۷، شاخص سلامت ۰/۷۴۸ و شاخص ترکیبی توسعه انسانی ۰/۷۰۱ است. مطلوب‌ترین وضعیت شاخص توسعه انسانی به ترتیب مربوط به مناطق شهری استان‌های تهران با ۰/۷۵۶، اصفهان با ۰/۷۵۲ و قزوین با ۰/۷۵۰ است. نامطلوب‌ترین وضعیت این شاخص به ترتیب مربوط به مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان با ۰/۶۲۸، کردستان با ۰/۶۳۲ و آذربایجان غربی با ۰/۷۵۰ است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در سه شاخص آموزش، تولید ناخالص سرانه، امید به زندگی و شاخص ترکیبی توسعه انسانی مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان، کردستان و آذربایجان غربی نامطلوب‌ترین وضعیت و مناطق شهری تهران، اصفهان و قزوین مطلوب‌ترین وضعیت را دارا بوده‌اند. دسته‌بندی مناطق شهری استان‌ها بر اساس شاخص توسعه انسانی حاکی از آن است که در رده بسیار محروم منطبق بر استان‌های مرزی و رده استان‌هایی که مطلوب‌ترین وضعیت را دارا هستند مربوط به مناطقی است که اغلب در مرکز کشور واقع شده‌اند. در مجموع نابرابری شدیدی بین مناطق شهری کشور مشاهده می‌شود و این نابرابری در شاخص استاندارد زندگی بیشتر از دو شاخص دیگر است.

دانشگاه علم و صنعت (۱۳۹۳)، در تحقیقی با عنوان "توسعه انسانی: مفهوم و عملکرد آن در ایران و جایگاه بین‌المللی، منطقه‌ای و توزیع استانی"، انجام داده‌اند. توسعه انسانی،

فرایند بسط انتخاب‌های مردم است. مردم از قابلیت‌های موجود خود به‌عنوان ابزاری برای رسیدن به خواسته‌های مطلوبشان استفاده می‌کنند. در این فرایند، قابلیت‌های انسانی خود وسیله‌ای برای خدمت به انسان در این مسیر نیاز دارد. داشتن زندگی طولانی توأم با سلامتی، برخورداری از دانش کافی و بهره‌مندی از استانداردهای مناسب زندگی است که زمینه مناسب برای خلاقیت و مولد بودن انسان را فراهم می‌سازد.

قاصری و فرهادی کیا (۱۳۸۷)، در مطالعه‌ای با عنوان "تحلیل عوامل مؤثر بر شاخص توسعه انسانی در استان زنجان"، به این نتیجه رسیدند که بین سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۳، روند صعودی شاخص توسعه انسانی وجود داشته است. مقدار عددی شاخص توسعه انسانی در استان زنجان کمتر از متوسط کل کشور است، در میان اجزای تشکیل‌دهنده شاخص توسعه انسانی، شاخص درآمدی استان در مقایسه با شاخص درآمدی کشور دارای شکاف قابل‌ملاحظه‌ای است و نیازمند سرعت بخشیدن به سرمایه‌گذاری فیزیکی و انسانی در بهبود روند شاخص انسانی توسعه استان است.

صادقی و همکاران (۱۳۸۵)، در پژوهشی با عنوان "توسعه انسانی" انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۰ وضعیت توسعه انسانی نسبت به سال ۱۳۷۵ بهبود یافته است. مهم‌ترین عامل افزایش توسعه انسانی، بهبود وضعیت تحصیلی افراد، امکانات بهداشتی کشور است. شاخص در آن نیز در برخی استان‌ها کاهش و در برخی افزایش یافته است. با این حساب در کنار بهبود نسبی توسعه انسانی کلی، بین استان‌ها، اختلاف و شکاف فاحشی وجود دارد.

حسین‌زاده و ملکی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای با عنوان "بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان ایلام به مقایسه و بررسی تطبیقی استان‌های کشور با استان ایلام" پرداخته‌اند. نتایج به‌دست‌آمده مطالعه نشان می‌دهد که از نظر شاخص‌های توسعه انسانی، استان‌های تهران، اصفهان، قزوین، گیلان و فارس به دلیل بالا بودن سطح درآمدی و آموزش و وضعیت بهتر امید به زندگی از سایر استان‌ها بالاتر بوده‌اند و در مقابل استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، اردبیل و کهگیلویه و بویراحمد از این لحاظ، در پایین‌ترین سطح توسعه انسانی قرار گرفته‌اند. پایین بودن سطح درآمدی، سطح پایین سرمایه‌گذاری زیربنایی و کیفیت پایین زندگی، از جمله دلایل مهم در این خصوص

است. عامل مشترکی که در روند توسعه انسانی بیشتر استان‌ها به چشم می‌خورد، این است که شاخص‌های آموزشی و امید به زندگی آن‌ها در مقایسه با شاخص درآمدی، در وضعیت بهتری قرار دارند. همچنین نتایج بررسی و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که استان ایلام با رتبه ۲۲ در بین استان‌های کشور در جایگاه نامطلوب و نامناسبی قرار گرفته است. رضوانی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان "سنجش درجه توسعه‌یافتگی استان‌های کشور با استفاده از تحلیل تاکسونومی به درجه‌بندی و تعیین سطح توسعه" اقدام کرده است در این پژوهش با استفاده از ۲۴ شاخص در زمینه‌های آموزش، ساختمان، بهداشت و درمان و ارتباطات وضعیت استان‌های کشور از لحاظ میزان و درجه توسعه‌یافتگی بیان شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد تفاوت‌های زیادی بین مناطق از لحاظ درجه توسعه‌یافتگی وجود دارد. در بخش‌های چهارگانه فوق استان‌های گیلان، تهران، سمنان و یزد به ترتیب بالاترین و استان‌های سیستان و بلوچستان (آموزش و مسکن)، اردبیل (بهداشت و درمان) و آذربایجان غربی (ارتباطات) کمترین میزان توسعه‌یافتگی را داشته‌اند.

تقوایی (۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان "تحلیل شاخص‌های توسعه فرهنگی استان‌ها" نشان می‌دهد که بین استان‌های کشور از نظر بهره‌مندی از فضاها و امکانات فرهنگی تفاوت چشمگیری وجود دارد. در این بین، استان تهران به‌عنوان تنها استان بسیار توسعه‌یافته و استان‌های ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، زنجان، سمنان، سیستان و بلوچستان، قزوین، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، هرمزگان به‌عنوان استان‌های بسیار محروم شناخته شده‌اند.

شایان (۱۳۷۹)، در مقاله با عنوان "مقدمه‌ای بر توسعه انسانی و عوامل مؤثر بر آن در کشورهای اسلامی" به بررسی شاخص‌های رشد جمعیت، میزان سواد، سرانه تولید ملی، امید به زندگی و... در کلیه کشورهای اسلامی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که هر چه نسبت جمعیت کشاورز و روستائینی بالاتر و درصد باسوادی پایین‌تر باشد، سرانه تولید ملی، امید به زندگی و در نهایت شاخص توسعه انسانی پایین‌تر است.

روش شناسی تحقیق^۱

روش اصلی پژوهش، تحلیل ثانویه است که مبتنی بر مرور سیستماتیک مطالعات کتابخانه‌ای، گزارش منتشر شده سازمان‌ها؛ مقالات و طرح‌های تحقیقاتی تا ۱۴۰۱ است. جامعه آماری آن کلیه مقالات و آثار علمی دارای نتایج کاربردی-تجربی (مطالعات میدانی و غیرمیدانی در حوزه توسعه انسانی) تا سال ۱۴۰۰ است. همچنین از روش تطبیقی تاریخی برای مقایسه واحدهای مورد مطالعه از جمله استان‌های کشور در بازه زمانی ۱۴۰۱-۱۳۹۱ استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

در این قسمت به بررسی نتایج پژوهش‌ها درباره وضعیت توسعه انسانی ایران پرداخته شده است.

الف. رتبه امید به زندگی در ایران

جدول ۲: مقدار شاخص و رتبه امید به زندگی در استان‌های کشور

رتبه	شاخص امید به زندگی	نام استان	رتبه	شاخص امید به زندگی	نام استان
				۰/۸۱۲	کل کشور
۱۷	۰/۷۸۶	چهارمحال و بختیاری	۱	۰/۸۲۴	تهران
۱۸	۰/۷۸۸	همدان	۲	۰/۸۳۲	گیلان
۱۹	۰/۷۸۶	اردبیل	۳	۰/۸۲۵	اصفهان
۲۰	۰/۷۸۵	گلستان	۴	۰/۸۲۵	سمنان
۲۱	۰/۷۸۲	کرمان	۵	۰/۸۲۱	قزوین
۲۲	۰/۷۷۶	خراسان شمالی	۶	۰/۸۱۶	فارس
۲۳	۰/۷۷۶	کرمانشاه	۷	۰/۸۱۶	قم
۲۴	۰/۷۷۵	آذربایجان غربی	۸	۰/۸۱۴	مازندران
۲۵	۰/۷۷۰	لرستان	۹	۰/۸۱۱	یزد
۲۶	۰/۷۶۲	هرمزگان	۱۰	۰/۸۰۶	خوزستان
۲۷	۰/۷۵۸	خراسان جنوبی	۱۱	۰/۸۰۲	البرز
۲۸	۰/۷۵۲	کردستان	۱۲	۰/۸۰۱	خراسان رضوی

1. Methodology

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

۲۶	۰/۷۴۸	کهگیلویه و بویراحمد	۱۳	۰/۷۶۶	آذربایجان شرقی
۴۰	۰/۷۲۲	ایلام	۱۴	۰/۷۶۸	بوشهر
۴۱	۰/۷۱۸	سیستان و بلوچستان	۱۵	۰/۷۶۸	مرکزی
			۱۶	۰/۷۶۵	زنجان

نتایج نشان می‌دهد که به لحاظ شاخص به امید به زندگی، میان کلی کشور برابر با ۰/۸۱۲ بوده در سطح مناسب و قابل قبولی است، همچنین استان‌های تهران (۰/۸۲۴)؛ گیلان (۰/۸۳۲)؛ اصفهان (۰/۸۲۵)؛ سمنان (۰/۸۲۵) و قزوین (۰/۸۲۱) رتبه بهتر و خراسان جنوبی (۰/۷۵۸)؛ کردستان (۰/۷۵۲)؛ کهگیلویه و بویراحمد (۰/۷۴۸)؛ ایلام (۰/۷۲۲) و سیستان و بلوچستان (۰/۷۱۸) رتبه نامناسب و پایین تری را کسب کرده‌اند.

ب. رتبه شاخص آموزش در ایران

جدول ۳: مقدار شاخص آموزش و رتبه استان‌های کشور

رتبه	شاخص آموزش	نام استان	رتبه	شاخص آموزش	نام استان
				۰/۸۱۷	کل کشور
۱۷	۰/۷۹۱	البرز	۱	۰/۸۹۲	تهران
۱۸	۰/۷۸۹	آذربایجان شرقی	۲	۰/۸۷۴	سمنان
۱۹	۰/۷۸۹	همدان	۳	۰/۸۶۵	قم
۲۰	۰/۷۸۸	چهارمحال و بختیاری	۴	۰/۸۶۱	اصفهان
۲۱	۰/۷۸۶	کرمان	۵	۰/۸۵۴	یزد
۲۲	۰/۷۸۱	خراسان جنوبی	۶	۰/۸۴۹	مازندران
۲۳	۰/۷۸	کرمانشاه	۷	۰/۸۳۶	فارس
۲۴	۰/۷۷۸	گلستان	۸	۰/۸۲	گیلان
۲۵	۰/۷۷۲	اردبیل	۹	۰/۸۱۴	ایلام
۲۶	۰/۷۷۲	لرستان	۱۰	۰/۸۱۳	بوشهر
۲۷	۰/۷۷۲	هرمزگان	۱۱	۰/۸۱۳	مرکزی
۲۸	۰/۷۵۲	خراسان شمالی	۱۲	۰/۸۰۸	قزوین
۲۹	۰/۷۳۶	آذربایجان غربی	۱۳	۰/۸۰۸	کهگیلویه و بویراحمد

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

۳۰	۰/۷۲۳	کردستان	۱۴	۰/۸۰۲	خراسان رضوی
۳۱	۰/۶۲۲	سیستان و بلوچستان	۱۵	۰/۷۹۷	زنجان
			۱۶	۰/۷۹۳	خوزستان

نتایج نشان می‌دهد که رتبه شاخص آموزش کل کشور برابر ۰/۸۱۷ بوده که روند نسبتاً مناسبی است. به لحاظ مقایسه تطبیقی استان‌های تهران (۰/۸۹۲)؛ سمنان (۰/۸۷۴)؛ قم (۰/۸۶۵)؛ اصفهان (۰/۸۶۱)؛ یزد (۰/۸۵۴)؛ مازندران (۰/۸۴۹)؛ فارس (۰/۸۳۶)؛ گیلان (۰/۸۲) رتبه و جایگاه بهتر و استان‌های خراسان شمالی (۰/۷۵۲)؛ آذربایجان غربی (۰/۷۳۶)؛ کردستان (۰/۷۲۳)؛ سیستان و بلوچستان (۰/۶۲۲) رتبه نامناسب و جایگاه پایین‌تری را کسب کرده‌اند.

ج. شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه

جدول ۴: مقدار شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه و رتبه استان‌های کشور

رتبه	شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه	نام استان	رتبه	شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه	نام استان
				۰/۶۲۳	کل کشور
۱۷	۰/۵۷۲	کرمانشاه	۱	۰/۷۳۳	بوشهر
۱۸	۰/۵۵۹	قم	۲	۰/۷۲۳	تهران
۱۹	۰/۵۵۹	کهگیلویه و بویراحمد	۳	۰/۶۵۸	سمنان
۲۰	۰/۵۵۶	همدان	۴	۰/۶۵۴	یزد
۲۱	۰/۵۵۳	چهارمحال و بختیاری	۵	۰/۶۳۴	مرکزی
۲۲	۰/۵۵۲	خراسان جنوبی	۶	۰/۶۲۷	اصفهان
۲۳	۰/۵۴۹	خراسان شمالی	۷	۰/۶۲۷	قزوین
۲۴	۰/۵۴۷	البرز	۸	۰/۶۲۶	مازندران
۲۵	۰/۵۴۶	اردبیل	۹	۰/۶۱۴	خوزستان

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

۲۶	۰/۵۴۵	گلستان	۱۰	۰/۵۹۶	هرمزگان
۲۷	۰/۵۳۵	ایلام	۱۱	۰/۵۹	کرمان
۲۸	۰/۵۳	لرستان	۱۲	۰/۵۸۹	فارس
۲۹	۰/۵۲۴	کردستان	۱۳	۰/۵۸۶	گیلان
۳۰	۰/۵۱۳	آذربایجان غربی	۱۴	۰/۵۸۱	زنجان
۳۱	۰/۴۵۵	سیستان و بلوچستان	۱۵	۰/۵۷۶	آذربایجان شرقی
			۱۶	۰/۵۷۲	خراسان رضوی

بررسی شاخص تولید ناخالص داخلی (سرانه) نشان می‌دهد که وضعیت کلی کشور برابر با ۰/۶۲۳ است که جایگاه نسبت نامناسبی است، از حیث تطبیقی و مقایسه کلی کشور استان‌های بوشهر (۰/۷۳۳)؛ تهران (۰/۷۲۳)؛ سمنان (۰/۶۵۸)؛ یزد (۰/۶۵۴) رتبه‌های بهتر کشور و استان‌های کردستان (۰/۵۲۴)؛ آذربایجان غربی (۰/۵۱۳) و سیستان و بلوچستان (۰/۴۵۵)، رتبه‌های نامناسبی را کسب کرده‌اند.

د. وضعیت کلی شاخص توسعه انسانی

جدول ۵: مقدار شاخص توسعه انسانی و رتبه استان‌های کشور

رتبه	شاخص توسعه انسانی	نام استان	رتبه	شاخص توسعه انسانی	نام استان
				۰/۷۴۵	کل کشور
۱۷	۰/۷۱۲	خراسان رضوی	۱	۰/۸۱۴	تهران
۱۸	۰/۷۰۵	هرمزگان	۲	۰/۷۸۱	سمنان
۱۹	۰/۷۰۳	کرمانشاه	۳	۰/۷۷۹	بوشهر
۲۰	۰/۷۰۲	همدان	۴	۰/۷۶۸	یزد
۲۱	۰/۷۰۱	چهارمحال و بختیاری	۵	۰/۷۶۵	اصفهان
۲۲	۰/۶۹۸	کهگیلویه و بویراحمد	۶	۰/۷۵۶	مازندران
۲۳	۰/۶۹۴	اردبیل	۷	۰/۷۴۶	قزوین
۲۴	۰/۶۹۳	گلستان	۸	۰/۷۴۵	مرکزی

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

۲۵	۰/۶۸۹	خراسان جنوبی	۹	۰/۷۳۸	فارس
۲۶	۰/۶۸۵	خراسان شمالی	۱۰	۰/۷۳۷	گیلان
۲۷	۰/۶۸۱	ایلام	۱۱	۰/۷۴۳	قم
۲۸	۰/۶۸۲	لرستان	۱۲	۰/۷۳۱	خوزستان
۲۹	۰/۶۶۳	آذربایجان غربی	۱۳	۰/۷۱۶	زنجان
۳۰	۰/۶۵۸	کردستان	۱۴	۰/۷۱۴	آذربایجان شرقی
۳۱	۰/۵۸۹	سیستان و بلوچستان	۱۵	۰/۷۱۳	کرمان
			۱۶	۰/۷۱۲	البرز

در جدول فوق، شاخص توسعه انسانی به صورت تطبیقی بررسی شده است، نتایج نشان می‌دهد که این شاخص در سطح کشوری برابر با ۰/۷۴۵ است که نسبتاً مناسب تلقی می‌شود، از نظرمقایسه سطح استان‌های کشور؛ استان‌های تهران (۰/۸۱۴)؛ سمنان (۰/۷۸۱)؛ بوشهر (۰/۷۷۹)؛ یزد (۰/۷۶۸)؛ و اصفهان (۰/۷۶۵)؛ جایگاهی بهتر و استان‌های آذربایجان غربی (۰/۶۶۳)؛ کردستان (۰/۶۵۸) و سیستان و بلوچستان (۰/۵۸۹)، جایگاه پایین و نامناسبی را کسب کرده‌اند (صالحی، ۱۳۹۷)

ز. شاخص توسعه انسانی و رتبه استان‌های کشور

جدول ۷: مقدار شاخص توسعه انسانی و رتبه استان‌های کشور

رتبه	شاخص توسعه انسانی	نام استان	رتبه	شاخص توسعه انسانی	نام استان
	۰/۷۴۵			۰/۷۴۵	کل کشور
۱۷	۰/۷۱۲		۱	۰/۸۱۳	تهران
۱۸	۰/۷۰۵		۲	۰/۷۸	سمنان
۱۹	۰/۷۰۳		۳	۰/۷۷۹	بوشهر
۲۰	۰/۷۰۲		۴	۰/۷۶۸	یزد
۲۱	۰/۷۰۱		۵	۰/۷۶۵	اصفهان
۲۲	۰/۶۹۸		۶	۰/۷۵۶	مازندران
۲۳	۰/۶۹۴		۷	۰/۷۴۶	قزوین
۲۴	۰/۶۹۳		۸	۰/۷۴۵	مرکزی
۲۵	۰/۶۸۹		۹	۰/۷۳۸	فارس

۲۶	۰.۶۸۵		۱۰	۰.۷۳۷	گیلان
۲۷	۰.۶۸۱		۱۱	۰.۷۳۴	قم
۲۸	۰.۶۸		۱۲	۰.۷۳۱	خوزستان
۲۹	۰.۶۶۳		۱۳	۰.۷۱۶	زنجان
۳۰	۰.۶۵۸		۱۴	۰.۷۱۴	آذربایجان شرقی
۳۱	۰.۵۸۹		۱۵	۰.۷۱۳	کرمان
			۱۶	۰.۷۱۲	البرز

بر این اساس استان تهران با شاخص توسعه انسانی ۰.۸۱۴ در مقام نخست استان‌های کشور قرار دارد و این در حالی است که متوسط کل کشور شاخص ۰.۷۴۵ را به دست آورده است. پنج استان دارای بالاترین شاخص توسعه انسانی عبارتند از: تهران، سمنان، بو شهر، یزد و اصفهان و پنج استان آخر در این شاخص استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، آذربایجان غربی، لرستان و ایلام هستند. همانگونه که ملاحظه می‌شود، ۷ استان دارای شاخصی بیش از متوسط کشور هستند و ۲۳ استان نیز شاخصی کمتر از متوسط کل کشور را دارند. استان مرکزی با شاخص ۰.۷۴۵ دارای توسعه انسانی برابر با شاخص کشوری است (صالحی، ۱۳۹۷).

نگاهی به موقعیت ایران در شاخص توسعه انسانی طی سه دهه اخیر

توسعه انسانی در تمام برنامه‌های توسعه، روندی افزایشی داشته است؛ اما به طور مشخص در طول برنامه چهارم و پنجم و برنامه ششم، این شاخص افزایش بیشتری داشته و از ۰.۶۹۵ در سال ۲۰۰۵، به ۰.۷۹۸ در سال ۲۰۱۷ یافته و در سال ۲۰۱۹ میزان آن ۰.۷۸۳ است. به خصوص در گزارش‌های توسعه انسانی از سال ۲۰۱۱ به بعد، رتبه ایران در میان ۱۸۸ کشور مبنای سنجش شاخص از طرف UNDP همواره ارتقاء یافته است. برای نمونه در گزارش سال ۲۰۱۸، رتبه ایران بالاتر از برخی کشورهای منطقه چشم‌انداز (ترکیه، لبنان، اردن)، اقتصادهای شمال آفریقا (تونس)، کشورهای بریکس (چین و برزیل) قرار دارد و در گزارش سال ۲۰۲۰ همین موقعیت تقریباً حفظ شده است.

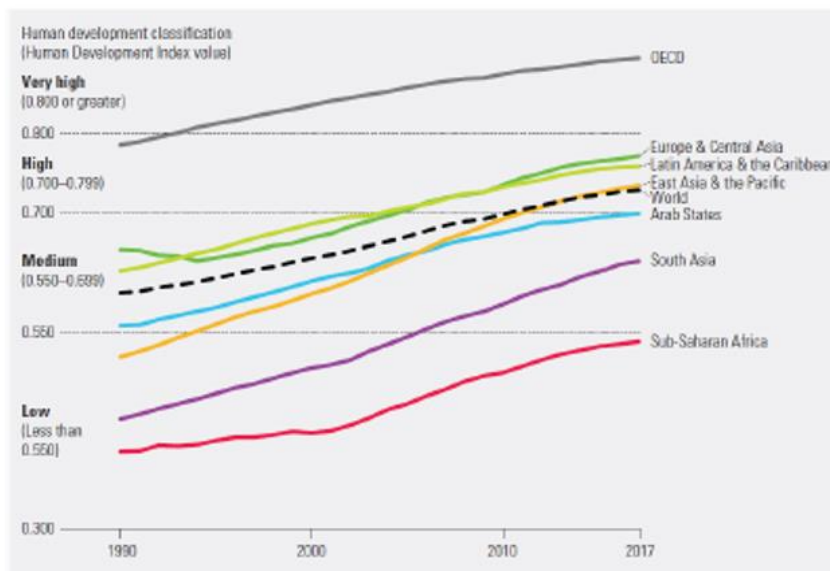

نمودار ۱: روند شاخص توسعه انسانی در ایران بازه زمانی ۱۹۹۰-۲۰۲۰

روند شاخص توسعه انسانی ۲۰۱۸-۱۹۹۰ و گروه‌بندی کشورها

گزارش، توسعه انسانی سال ۲۰۲۰ را برای ۱۸۹ کشور و قلمرو سرزمینی با داده‌های سال ۲۰۱۹ ارائه کرده است. با توجه به شاخص توسعه انسانی و از میان همه کشورها، ۶۶ کشور در گروه توسعه انسانی خیلی بالا، ۵۲ عدد در گروه توسعه انسانی بالا، ۳۶ کشور در گروه توسعه انسانی متوسط و تنها ۳۲ کشور در رده توسعه انسانی پایین قرار دارند (گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۲۰: ۲۵۵). این در حالی است که در گزارش سال ۲۰۱۰، تعداد کشورهای گروه توسعه انسانی پایین ۴۹ عدد بود. پنج کشور بالا در رده‌بندی ۲۰۲۰ عبارتند از: نروژ، ایرلند، سوئیس، هنگ‌کنگ (۰.۹۳۸) و ایسلند. پنج کشور پایین در این رده‌بندی نیز برونئی، سودان جنوبی، چاد، جمهوری آفریقای مرکزی و نیجر هستند. بیشترین افزایش رتبه در سالهای ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۹ مربوط به ایرلند با ۱۳ پله صعود است و کشورهای بوتسوانا و ترکیه ۸ پله ترقی کرده‌اند. ایران نیز در گزارش سال ۲۰۱۸، نسبت به سال قبل جهش ۹ پله‌ای داشت و از این حیث بهترین موقعیت را در سه دهه گذشته به دست آورد. در گزارش سال ۲۰۲۰ نیز، رتبه ایران عدد ۷۰ است که هنوز در گروه

توسعه انسانی بالا قرار دارد و نتوانسته به گروه توسعه انسانی خیلی بالا صعود کند. با نگاهی به گذشته و سه دهه اخیر، تمام مناطق و گروه‌های توسعه انسانی پیشرفت اساسی داشته‌اند. شاخص توسعه انسانی جهانی در سال ۲۰۱۹، ۰.۷۲۴ است که نسبت به ۰.۵۹۸ در سال ۱۹۹۰، ۲۱.۵ درصد ترقی داشته است. مردم در سراسر جهان طول عمر بیشتری دارند، بهتر آموزش می‌بینند و فرصت‌های معیشتی بیشتری دارند. میانگین طول عمر در هفت سال اخیر بیشتر از سال ۱۹۹۰ بوده و بیش از ۱۳۰ کشور در آموزش ابتدایی ثبت نام جهانی دارند. همانطور که نمودار ۱ نشان می‌دهد پیشرفت در شاخص توسعه انسانی از سال ۱۹۹۰ به بعد، مداوم نبوده است. برخی از کشورها از چرخه‌های واگشتی حاصل از تضادهای ساختاری، روندهای اپیدمیک یا بحران‌های اقتصادی رنج برده‌اند. برای مثال در دهه ۱۹۹۰، تعدادی از کشورهای اروپای شرقی و آسیای مرکزی از فروپاشی اتحاد شوروی متضرر شدند؛ اما در مجموع در سه دهه اخیر پیشرفت مهمی در این شاخص صورت گرفته است، به خصوص گروه توسعه انسانی پایین که به میزان ۴۶.۶ درصد نسبت به سال ۱۹۹۰ رشد داشته‌اند.

نمودار ۲: روند شاخص توسعه انسانی در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۸

موقعیت ایران در شاخص توسعه انسانی بر مبنای داده‌های سری زمانی در دوره ۱۹۹۱-۲۰۲۰

شاخص توسعه انسانی برای ایران در سال ۲۰۱۹، عدد ۰.۷۸۳ که ایران را در رتبه ۶۰ از ۱۸۹ کشور قرار می‌دهد؛ البته نسبت به سال ۲۰۱۷ و عدد ۰.۷۹۸ ایران را در رتبه ۶۰ قرار داد که روندی رو به کاهش دارد و بخش زیادی از آن به دلیل شرایط کووید-۱۹ و افت درآمدی همه کشورها از جمله ایران و نیز عدم قطعیت داده‌ها است. بین سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹، رتبه ایران از ۰.۵۷۷ به ۰.۷۸۳ رسیده و افزایش ۳۸ درصدی دارد. جدول زیر وضعیت ایران را در هر یک از نماگرهای شاخص توسعه انسانی در دوره ۲۰۱۹ - ۱۹۹۰ نشان می‌دهد. در این دوره امید به زندگی در بدو تولد ۱۲.۴ درصد، میانگین سالهای آموزش ۵.۶ درصد و سالهای مورد انتظار آموزش ۵.۷ درصد افزایش یافته است. در زیرشاخص *GNI per capita* نیز بین سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷ افزایش دیده می‌شود، البته در مقطعی چون سال ۲۰۱۹ کاهش محسوس است. از میان زیرشاخص‌های تشکیل دهنده توسعه انسانی در دوره زمانی مورد نظر، بیشترین رشد مربوط به امید به زندگی و در مرتبه بعد از آموزش است؛ اما رشد زیرشاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بطئی و پایینتر از بقیه زیرشاخص‌ها است (گزارش توسعه انسانی ملل متحد، ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰).

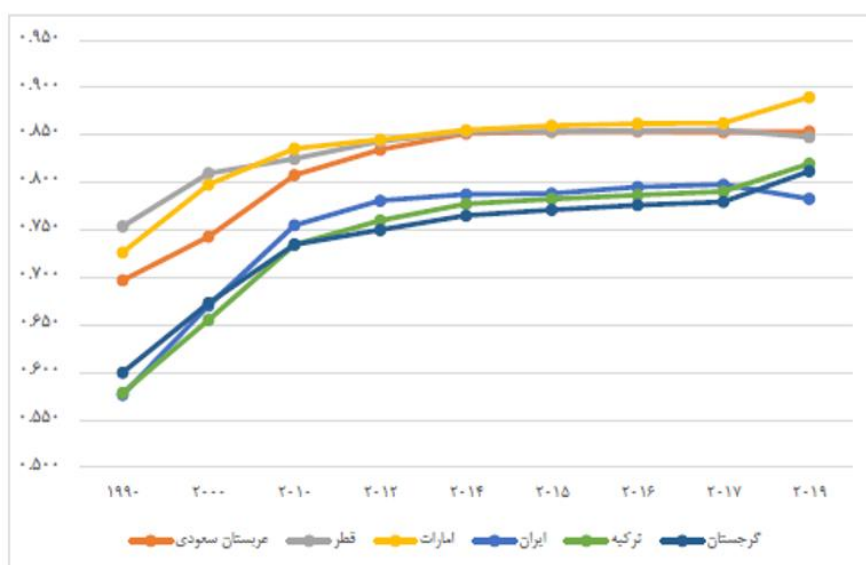
جدول ۸: روند شاخص HDI در ایران بر مبنای داده‌های سری زمانی

دوره	امید به زندگی در بدو تولد	سال‌های مورد انتظار تحصیل	میانگین سال‌های تحصیل	تولید ناخالص داخلی سرانه	شاخص توسعه انسانی
۱۹۹۰	۶۳.۸	۹.۲	۴.۲	۱۱۴۲۰	۰.۵۷۷
۱۹۹۵	۶۳.۸	۱۱.۱	۵.۳	۱۲۵۳۹	۰.۶۴۰
۲۰۰۰	۷۰.۱	۱۱.۶	۶.۲	۱۳۱۲۶	۰.۶۷۰
۲۰۰۵	۷۱.۹	۱۱.۴	۷	۱۵۵۸۹	۰.۶۹۵
۲۰۱۰	۷۳.۹	۱۳.۱	۹	۱۷۹۴۶	۰.۷۵۵
۲۰۱۵	۷۵.۷	۱۴.۹	۹.۸	۱۶۵۳۷	۰.۷۸۹
۲۰۱۶	۷۶	۱۴.۹	۹.۸	۱۸۵۴۴	۰.۷۹۶
۲۰۱۷	۷۶.۲	۱۴.۹	۹.۸	۱۹۱۳۰	۰.۷۹۸

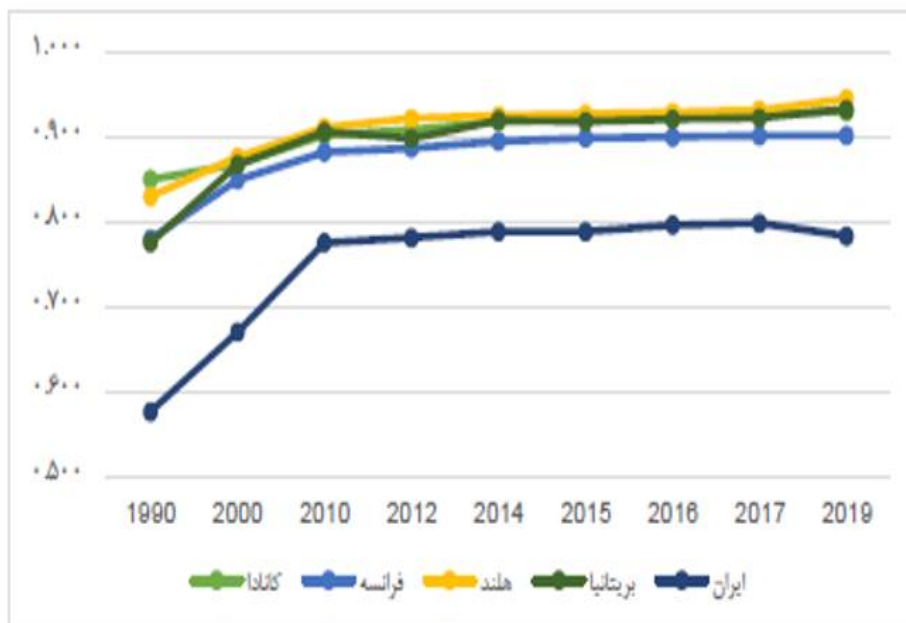
۰.۷۸۳	۱۲۴۴۷	۱۰.۳	۱۴.۸	۷۶.۷	۲۰۱۹
-------	-------	------	------	------	------

مقایسه تطبیقی شاخص توسعه انسانی با منطقه

نمودار زیر ایران را در دوره ۲۰۱۷ - ۱۹۹۰ با کشورهای رقیب در منطقه چشم‌انداز مقایسه می‌کند. مطابق این نمودار هرچند ایران رتبه بالاتری نسبت به ترکیه، گرجستان و غیره دارد؛ اما هنوز با رقبای اصلی یعنی عربستان، امارات، قطر فاصله دارد. هرچند این فاصله به سرعت به خصوص در یک دهه اخیر کاهش یافته است.

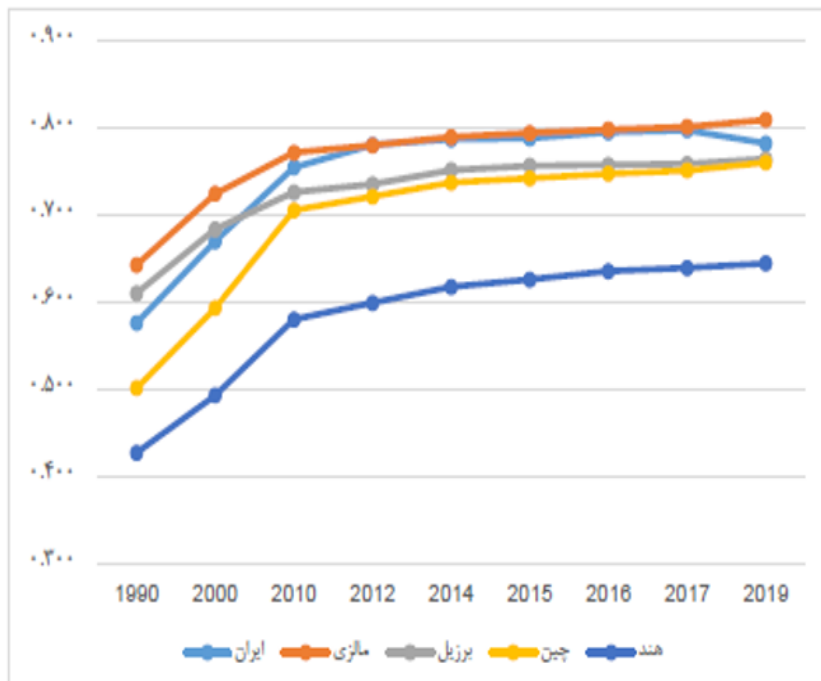

نمودار ۳: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای رقیب (۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹) همچنین مطابق نمودار فوق، این نسبت به اقتصادی نوظهور (کشورهای عضو بریکس) و دولت‌های توسعه‌گرای جدید (از جمله: برزیل و مالزی) وضعیت مطلوبی دارد؛ اما فاصله ایران با کشورهای OECD به طور معنی‌داری بالاست.

نمودار ۴: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای منطقه (۱۹۹۰-۲۰۱۹)

کشورهای OECD دهه‌های متمادی یک گذار مداوم اقتصادی را دلمشغول اولویت‌های رفاهی و خدمات بخش عمومی را پشت سر گذارده‌اند و پیکره‌بندی توسعه اقتصادی و زیرساخت‌ها در این کشورها تثبیت شده است؛ اما درباره مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور و دولتهای توسعه‌گرای جدید، تحلیل غالب این است که در کشورهای نوظهور اولویت صنعتی شدن سریع و تقدم زیرساختها بر خدمات حوزه رفاهی-اجتماعی و توسعه آموزشی محرز است و این کشورها ابتدا درصدد ارتقای وضعیت اقتصادی خود هستند تا اولویت بخشیدن به ارزشهای فرهنگی و خدمات آموزشی. جمعیت بالا و سطح پایین توسعه یافتگی مزید بر علت است (گزارش توسعه انسانی ملل متحد، ۲۰۲۰).

نمودار ۵: مقایسه توسعه انسانی ایران با اقتصادهای نوظهور و دولتهای توسعه گرای جدید

موقعیت ایران در شاخص توسعه انسانی تعدیل شده برحسب نابرابری

جدول ۹: موقعیت ایران در شاخص توسعه انسانی تعدیل شده برحسب نابرابری در مقایسه با کشورهای منتخب

کشورها	شاخص توسعه انسانی		شاخص توسعه انسانی تعدیل شده برحسب نابرابریها	
	رتبه	امتیاز	کاهش امتیاز شاخص (درصد)	تغییر رتبه شاخص
ایران	۷۰	۰.۷۸۳	۱۱.۵	۳
ترکیه	۵۴	۰.۸۲۰	۱۶.۷	-۱۱
عربستان	۴۰	۰.۸۵۲	۰	۰
کویت	۶۴	۰.۸۰۵	۰	۰
آسیای جنوب شرقی	-	۰.۷۴۷	۱۶.۹	
سری زمانی- ایران	۳۰۰۰- ۱۹۹۰	۲۰۱۰- ۲۰۰۰	۲۰۱۹- ۲۰۱۰	۲۰۱۹-۱۹۹۰

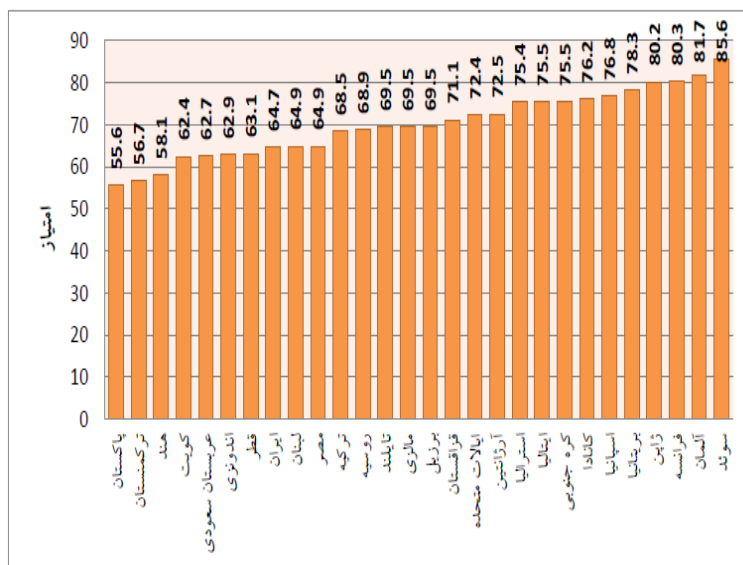
	۱.۱۳	۰.۶	۱.۲۱	۱.۵۴	نرخ رشد (درصد)
--	------	-----	------	------	-------------------

جدول فوق، وضعیت کشورها را از نظر شاخص توسعه انسانی و شاخص تعدیل شده نشان می‌دهد. این جدول که معرف پنج کشور قرار گرفته در هر کدام از چهار رده توسعه انسانی (خیلی بالا، بالا، متوسط و پایین) است، شاخص توسعه انسانی تعدیل شده برای اکثر کشورها (به‌غیر از دو کشور ایرلند و سوئیس) به سمت پایین تعدیل شده است. در سال ۲۰۱۹، رتبه ایران در بین ۱۸۹ کشور جهان از نظر شاخص توسعه انسانی ۷۰ بوده است. رتبه ایران بر مبنای شاخص توسعه انسانی تعدیل شده ۱۲ پله به سمت پایین تعدیل شده است که در مقایسه با گروه کشورهای اول و دوم، کمترین تعدیل را نشان می‌دهد. در نهایت اینکه، شاخص توسعه انسانی را می‌توان بر اساس ملاحظات مختلفی تعدیل کرد. ملاحظاتی همچون برابری انسانها از نظر درآمدی، جنسیتی، آموزشی و ملاحظات زیست محیطی از جمله موارد مهمی است که گزارش توسعه انسانی ۲۰۲۰ به آنها پرداخته است. جدول ۳، شاخص توسعه انسانی تعدیل شده را برحسب نابرابری درآمدی، جنسیتی و آموزشی نشان می‌دهد. شاخص مذکور در مورد ایران سه پله به سمت بالا تعدیل شده است که نشان‌دهنده پیشرفت در زمینه برقراری فرصت‌های برابر برای افراد جامعه است. در حالیکه شاخص مذکور برای کشور ترکیه ۱۱ پله کاهش را نشان می‌دهد. طبق گزارش توسعه انسانی ۲۰۲۰، نرخ رشد شاخص توسعه انسانی در ایران از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ در فواصل زمانی مختلف مثبت بوده است (تیموری، ۱۳۹۹).

چشم‌انداز توسعه هزاره ایران (توسعه پایدار)

پس از تصویب اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۱۵، اولین گزارش اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۱۶ تهیه شد. در اولین گزارش عملکرد اهداف توسعه پایدار ۱۴۹ کشور توسط شبکه راهکارهای توسعه پایدار ارزیابی شد. برای تهیه این شاخص‌ها با استفاده از تحلیل‌های چند متغیره شاخص‌ها تهیه و برای هر کشور امتیازی در چارچوب یک شاخص ترکیبی محاسبه می‌شود. مقدار این شاخص نیز بین صفر تا ۱۰۰ در نوسان است و هرچقدر مقدار شاخص به عدد ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد، کشور یادشده از عملکرد بهتری در زمینه پیشبرد اهداف توسعه پایدار برخوردار است. جمهوری اسلامی ایران با کسب امتیاز ۵۸.۵

در رتبه ۷۹ پس از کشورهای چین، جامائیکا و ترینیدادو توباگو قرار گرفت و کشورهای سوئد، دانمارک، نروژ، فنلاند و سوئیس با کسب بیش از ۸۰ در رتبه‌های اول تا پنجم و کشورهای چاد، نیجر، جمهوری کنگو، لیبیا و جمهوری آفریقای مرکزی با امتیاز کمتر آر ۳۲ در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند. در سال ۲۰۱۷ نیز شاخص اهداف توسعه پایدار برای ۱۵۷ کشور گزارش شد. ایران با کسب غیرحرفه‌ای ۶۴.۷ در رتبه ۸۹ پس از کشورهای لبنان، مصر و کامبوج و کشورهای بولیوی، گویان و بحرین نیز در رتبه‌های بعدی قرار گرفته بودند. همچنین کشورهای سوئد، فنلاند، دانمارک، نروژ و جمهوری چک با کسب امتیاز بیش از ۸۰ به ترتیب در رتبه‌های اول تا پنجم و کشورهای ماداگاسکار، لیبیا، جمهوری کنگو، چاد و جمهوری آفریقای مرکزی با امتیاز کمتر از ۴۴ به ترتیب در رتبه‌های آخر قرار گرفتند. در نمودار زیر عملکرد شاخص اهداف توسعه پایدار ایران و کشورهای منتخب جهان نشان داده شده است (عشایری و جهان پرور، ۱۴۰۰: ۵۴).

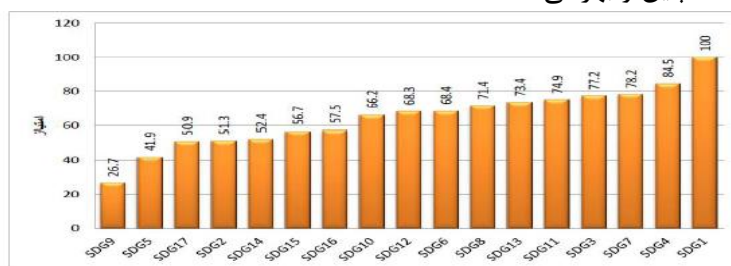

نمودار ۱۶: عملکرد شاخص اهداف توسعه پایدار ایران در سطح جهانی

همچنین در این گزارش، وضعیت و عملکرد هر یک از آرمان‌ها برای ۱۵۷ کشور محاسبه شده است. جمهوری اسلامی ایران در آرمان اول (پایان دادن به فقر در همه اشکال آن) با امتیاز ۱۰۰، آرمان چهارم (تأمین آموزش کیفی فراگیر و عادلانه و ترویج فرصت‌های

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۴

یادگیری مادام‌العمر برای همه) با امتیاز ۸۴.۵ و آرمان هفتم (تأمین دسترسی به انرژی پایدار، مطمئن، قبل تهیه و پیشرفته و مدرن برای همه) با امتیاز ۷۸.۲ بهترین عملکرد و آرمان نهم (ایجاد زیرساخت‌های مقاوم، ترویج صنعت پایدار و فراگیر پرورش نوآوری‌ها) با امتیاز ۲۶.۷، آرمان پنجم (تأمین برابری جنسیتی و توانمند کردن همه زنان و دختران) با امتیاز ۴۱.۹ و آرمان هفده (تقویت روش‌های اجرا و احیاء و تقویت مشارکت جهانی برای توسعه پایدار) با امتیاز ۵۰.۹ کمترین عملکرد را داشته است. در نمودار زیر امتیاز عملکرد هر یک از آرمان‌های ۱۷ گانه توسعه پایدار ایران در سال ۲۰۱۷ ارائه شده است (پوراصغر سنگاچین و بهرامی، ۱۳۹۹: ۵۵).

نمودار ۱۷: میانگین عملکرد شاخص توسعه پایدار ایران

شاخص توسعه جنسیتی

یکی دیگر از شاخص‌های بین‌المللی که به منظور محاسبه تبعیض‌های جنسیتی بین زنان و مردان مورد استفاده قرار می‌گیرد، شاخص توسعه جنسیتی است. این شاخص با استفاده از همان مؤلفه‌هایی که در محاسبه شاخص توسعه انسانی مورد استفاده قرار گرفته، ابعاد

جنسیتی را در دستاوردهای توسعه انسانی با در نظر گرفتن تفاوت‌های بین زنان و مردان در سه بعد اساسی توسعه انسانی (بهداشت، دانش و استانداردهای زندگی) لحاظ می‌نماید. بر این اساس ابتدا شاخص توسعه انسانی برای مردان و زنان به صورت جداگانه محاسبه و سپس نسبت شاخص توسعه انسانی زنان به مردان به عنوان شاخص توسعه جنسیتی معرفی می‌گردد. هر چه میزان شاخص به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده تبعیض جنسیتی بوده و هر چه این شاخص به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده برابری جنسیتی است و چنانچه شاخص از یک بزرگ‌تر باشد بیانگر وضعیت بهتر زنان نسبت به مردان است. این شاخص توسط سازمان ملل متحد محاسبه می‌شود. در جدول اطلاعات مربوط به کشورهای که بهترین و بدترین عملکرد در خصوص توسعه جنسیتی داشته‌اند، به همراه جایگاه ایران در رتبه‌بندی جهانی نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات ذکر شده در جدول ذیل، کشورهای استونی، لتونی، لیتوانی و قطر در سال‌های مورد بررسی بیشترین میزان برابری جنسیتی را داشته‌اند و کشورهای افغانستان، یمن و نیجر نیز پایین‌ترین کمیت این شاخص را دارا بوده‌اند. شاخص توسعه جنسیتی ایران طی ۸ سال اخیر همواره بالاتر از ۰.۸۴ بوده و در سال ۲۰۱۸ رتبه ۱۴۸ را در میان ۱۸۱ کشور از آن خودساخته است^۱.

جدول ۱۰: جایگاه ایران در جهان از لحاظ شاخص توسعه جنسیتی

سال	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ایران	۰.۸۴۶	۰.۸۷۱	۰.۸۵۹	۰.۸۵۸	۰.۸۶۳	۰.۸۷۳	۰.۸۷۳	۰.۸۷۴
تعداد کشورها	۱۵۸	۱۷۷	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۱
رتبه ایران	۱۲۴	۱۳۷	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۴۷	۱۴۷	۱۴۸
بالاترین	استونی	لتونی	قطر	قطر	قطر	قطر	قطر	قطر
	۱.۰۳۹	۱.۰۴۱	۱.۰۳۶	۱.۰۴۲	۱.۰۴۳	۱.۰۴۱	۱.۰۴۵	۱.۰۴۳
پایین‌ترین	افغانستان	یمن	نیجر	نیجر	نیجر	نیجر	نیجر	نیجر
	۰.۶۱۷	۰.۶۶۳	۰.۲۱۶	۰.۲۶۸	۰.۲۷	۰.۲۷۹	۰.۲۸۹	۰.۲۹۸

1. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME/ Gender Development Index (GDI).

شاخص توسعه فراگیر^۱

شاخص توسعه فراگیر یکی از شاخص‌های بین‌المللی است که توسط مجمع جهانی اقتصاد محاسبه می‌گردد. با توجه به ایرادهایی که به رشد اقتصادی به‌عنوان تنها معیار رشد و توسعه اقتصادی مطرح می‌شود، مجمع جهانی اقتصاد اقدام به معرفی شاخص توسعه فراگیر نموده است. بر اساس گزارش سال ۲۰۱۸ مجمع جهانی اقتصاد، این شاخص بر سه رکن رشد و توسعه، مدیریت پایدار منابع طبیعی و مالی و توازن‌های بین نسلی استوار است؛ بنابراین، علاوه بر تولید ناخالص داخلی بر یازده شاخص دیگر که نشان‌دهنده توسعه اقتصادی کشور است، تمرکز می‌نماید که این شاخص‌ها عبارت از: نرخ اشتغال، بهره‌وری نیروی کار، درآمد خانوارها، درآمد سرانه، پس‌انداز خالص، امید به زندگی، نرخ فقر، توزیع ثروت، بدهی عمومی و ابتکارات سازگار با محیط‌زیست هستند. در این شاخص، یک نمره عددی از ۱ تا ۷ به هر کشور تخصیص داده می‌شود که ۱ به معنای بدترین و ۷ به معنای بهترین عملکرد است. همچنین از آنجایی که تعریف فقر در کشورهای پیشرفته و اقتصادهای نوظهور متفاوت است، مجمع جهانی اقتصاد کشورها را در دو گروه اقتصادهای پیشرفته و اقتصادهای نوظهور رتبه‌بندی می‌نماید؛ بنابراین امکان مقایسه شاخص رشد فراگیر این دو گروه از کشورها با یکدیگر وجود ندارد. بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد، ایران در سال ۲۰۱۷ با شاخص ۴.۲۹ در بین ۷۸ اقتصاد نوظهور در رتبه ۲۱ قرار گرفت و نروژ با شاخص ۶.۰۲ در صدر و موزامبیک با شاخص ۲.۷۹ در رتبه آخر جای گرفتند. در سال ۲۰۱۸ نیز ایران با امتیاز ۴.۰۸ در بین ۷۴ اقتصاد نوظهور در رتبه ۲۷ قرار گرفت و نروژ و موزامبیک کماکان با امتیاز ۶.۰۸ و ۲.۴۷ در ابتدا و انتهای لیست شاخص توسعه فراگیر قرار دارند. جدول جایگاه ایران را در شاخص سازگاری دیجیتال و سه زیر شاخص کسب‌وکار، افراد و دولت طی سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۶ مشخص کرده است. ایران در سال ۲۰۱۴ با شاخص ۰.۴۲ در بین ۱۸۳ کشور در رتبه ۱۰۹ قرار گرفت و سنگاپور با شاخص ۰.۸۶ در صدر و آفریقای مرکزی با شاخص ۰.۱۳ در رتبه آخر جای گرفتند. در سال ۲۰۱۶ نیز ایران با امتیاز ۰.۵۱ در بین ۱۸۰ کشور در رتبه ۹۳ قرار گرفت و سنگاپور و آفریقای مرکزی کماکان با امتیاز ۰.۸۷ و ۰.۱۴ در ابتدا و انتهای لیست

1. Inclusive development index.

شاخص سازگاری دیجیتال قرار دارند. لازم به ذکر است این شاخص تنها برای دو سال مزبور محاسبه شده است.^۱ در ضمن بنا بر آمار این شاخص، جمهوری اسلامی ایران در زمینه بهبود نمرات در شاخص به کارگیری دیجیتال در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۶، رتبه اول را در میان کشورهای جهان از آن خود ساخته است (طرزی و همکاران، ۱۳۹۹).

جدول ۱۱: جایگاه ایران در شاخص سازگاری دیجیتال

شاخص/سال	شاخص سازگاری دیجیتال		زیر شاخص کسب و کارها		زیر شاخص افراد		زیر شاخص دولت	
	۲۰۱۴	۲۰۱۶	۲۰۱۴	۲۰۱۶	۲۰۱۴	۲۰۱۶	۲۰۱۴	۲۰۱۶
امتیاز ایران	۰.۴۲	۰.۵۱	۰.۴۲	۰.۵۳	۰.۲۶	۰.۴۴	۰.۵۶	۰.۵۵
جایگاه ایران	۱۰۹	۹۳	۱۲۵	۱۰۵	۱۱۳	۸۸	۷۱	۸۷

بحث و نتیجه‌گیری

در سطح جهانی، یکی از بهترین و مدرن‌ترین ابزار برای فهم فرایند توسعه، سنخ‌شناسی و گونه‌شناسی رتبه‌ای جوامع و ملت‌ها بکار می‌رود، هرچه کشورهای به عدد ۱ نزدیک؛ به لحاظ توسعه انسانی؛ کیفیت بهتر و رتبه‌های برتر را به خود اختصاص می‌دهند و با دور شدن از عدد ۱ و میل به سمت عدد صفر؛ در ردیف کشورهای در حال توسعه و کم توسعه قرار می‌گیرند. شاخص توسعه انسانی از سوی سازمان ملل (۲۰۲۱) کشورها را در چهار دسته کلی الف. کشورهای در مرحله توسعه انسانی پایین (با شاخص توسعه انسانی کمتر از ۰.۵۵)؛ ب. کشورهای در مرحله توسعه انسانی متوسط (با شاخص توسعه انسانی بین ۰.۵۵ تا ۰.۷۷)؛ ج. کشورهای در مرحله توسعه انسانی بالا (با شاخص توسعه انسانی بین ۰.۷ تا ۰.۸)؛ د. کشورهای در مرحله توسعه انسانی خیلی بالا (با شاخص توسعه انسانی بین ۰.۸ تا ۱) طبقه‌بندی می‌کند. رشد اقتصادی در هر جامعه‌ای برآیند اوضاع تولید است. افزایش تولید از نظر کمی و کیفی، به معنای رشد اقتصادی و بهبود وضعیت اقتصادی است. دستیابی به رشد اقتصادی از جمله مهم‌ترین اهداف اقتصادی تمامی ملت‌هاست و در تلاش‌اند تا شرایط مناسبی را برای رسیدن توسعه و تولید انبوه فراهم آورند. رشد باعث افزایش درآمد جامعه و اشتغال، کاهش بیکاری و در نهایت رونق تولید می‌گردد. شاخص توسعه انسانی شاخصی ترکیبی در هر کشور در سه معیار پایه از توسعه انسانی: یعنی

1. Digital Adoption Index (2017)

زندگی طولانی و سالم، دسترسی به دانش و معرفت و سطح زندگی مناسب است. ارزش عدی شاخص توسعه انسانی بین صفر تا یک است. ارزش شاخص توسعه سنانی نشان می‌دهد که هر کشور (استان یا منطقه)، چه مقدار از مسیر خود را برای رسیدن به بالاترین ارزش ممکن یعنی یک طی کرده است و همچنین امکان مقایسه بین مناطق را فراهم می‌کند. سیاست‌های اقتصادی که توسط دولت‌ها اعمال می‌شود، به طور معمول وضع یک عده در جامعه را بهتر و وضع عده‌ای دیگر را بدتر می‌کند. در نتیجه دولت‌ها همواره به دنبال پیدا کردن نقطه بهینه اجتماع روندی طولانی داشته و دارد. در آغاز روند با توجه به تکیه صرف کارآیی در فعالیت‌های اقتصادی، نقاط کارآمد بیشماری به دست می‌آمد. از این رو نیاز به استفاده از معیارهای انتخابی جامع‌تر برای پیدا کردن نوعی توزیع و کارآیی، به عدالت نیز توجه داشته باشند. در گذر زمان و در روند تکاملی مطالعات مربوط به توزیع و کارآیی، نوعی تابع اخلاقی - اجتماعی به نام تابع رفاه کل شکل گرفت. پس از آن بود که اقتصاد رفاه به صورت شاخه‌ای از علم اقتصاد مطرح و تعریف شد. هدف اقتصاد رفاه، دست‌یابی به نوعی تعادل بهینه است که در آن تابع رفاه کل حداکثر شود (دادگر، ۱۳۹۲). در حلول تحولات قرن بیستم در علم اقتصاد، شاخص‌های ترکیبی رفاه شکل گرفت. این شاخص‌ها علاوه بر درآمد و مصرف شامل جنبه‌های دیگری از زندگی فردی و اجتماعی نظیر آموزش، سلامت، عدالت و ... بودند. از جمله این شاخص‌ها، می‌توان شاخص توسعه انسانی را نام برد. این شاخص شامل سه زیر شاخص آموزش، سلامت و درآمد است (دهقان شبانی و همکاران، ۱۳۹۸). منابع انسانی، ارزشمندترین سرمایه و دارایی سازمان‌ها در مقایسه با سرمایه‌های فیزیکی می‌باشند. در عصر جهانی شدن و پیشرفت روز افزون تکنولوژی، سرمایه انسانی به عنوان مهمترین سرمایه سازمان‌ها و تنها عامل کسب مزیت رقابتی پایدار که خود حضور و رشد در بازار رقابتی را تضمین می‌نمایند، به شمار می‌رود (هیت و همکاران، ۲۰۰۶) در هزاره سوم، سازمان‌ها، توسعه منابع انسانی را از حیاتی‌ترین وظایف خود و اصلی‌ترین راه بهسازی سازمانی می‌دانند و با توجه به منافع زیاد آن در محیط کار، سرمایه‌گذاری‌های بسیاری را در این جهت به عمل می‌آورند. از اهداف توسعه منابع انسانی، توسعه دانش، بینش، نگرش و مهارت کارکنان برای دستیابی به توسعه سازمانی می‌باشد. توسعه سازمان‌ها در گرو توسعه منابع انسانی آنها و توسعه منابع انسانی

نیز در گرو افزایش دانش و افزایش توانایی‌ها، توسعه مهارت‌ها، توسعه ویژگی‌های شخصیتی و فلسفی آن‌ها می‌باشد (هال و همکاران، ۲۰۱۶). انسان‌ها هم عاملان توسعه و هم هدف نهایی آن می‌باشند. به دلیل چنین اهمیتی، امروزه توسعه مردم محور در مرکز توجه بحث‌های انسانی قرار دارد. لذا بررسی ابعاد مختلف بررسی وضعیت توسعه انسانی هر کشور و هر جامعه می‌تواند راهنمای مسئولان آن جامعه برای تدوین سیاست‌های مناسب اقتصادی همچون توزیع عادلانه درآمد، کاهش فقر، تخصیص بهینه منابع و هزینه‌ها باشد (ویسی تاب و همکاران، ۱۳۹۳). در سال‌های اخیر، قرار گرفتن توسعه انسانی در برنامه بشند ولی لزوماً چنین نیست. مقایسه‌های بین کشورهای مختلف نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها با درآمد سرانه بالاتر در سطح پایینی از شاخص توسعه انسانی قرار دارند و بالعکس در برخی از کشورها رتبه شاخص توسعه انسانی از رتبه درآمد سرانه آن‌ها بالاتر است. در واقع، مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی از رتبه درآمد سرانه آن‌ها بالاتر است. در واقع مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی و رتبه درآمد سرانه کشورها نشان می‌دهد که تا چه حد ثروت و درآمد کل کشور، صرف بهبود کیفیت زندگی شهروندان شده است. پایین‌تر بودن شاخص توسعه انسانی در مقایسه با درآمد سرانه کشور نشان می‌دهد که متغیرهای توسعه انسانی (آموزش، بهداشت، رفاه و تأمین اجتماعی) متناسب با رشد و درآمد شور توسعه نمی‌یابند و لذا کیفیت زندگی شهروندان متناسب با رشد درآمد سرانه کشور بهبود نمی‌یابد. با توجه به این مطالب، شاخص توسعه انسانی از نظر دامنه قلمرو بسیار گسترده‌تر از درآمد سرانه بوده و در تعریف آن بخشی از ابعاد اجتماعی و فرهنگی نیز در کنار شاخص اقتصادی توسعه در نظر گرفته می‌شود. اساس معرفی این شاخص بر این ایده استوار است که پیشرفت جوامع علاوه بر رسیدن به رفاه اقتصادی، پرورش و بسط استعدادها و ظرفیت‌های انسانی است. در این دیدگاه شاخص توسعه انسانی درصد اندازه‌گیری سه ظرفیت اساسی از قبیل باسوادی، درآمد سرانه و امید به زندگی می‌باشد. به لحاظ تاریخی و تجربی، «توسعه» در بستر شرایط خاص تاریخی و فرهنگی جهان در فضای پس از جنگ جهانی دوم ابداع شد و توسط سازمان‌های توسعه‌ای در سطح جهانی (بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل متحد...) و ملی (نهادهای برنامه‌ریز در سطح کشورها) کاربست یافت. با اشاعه توسعه در سطح جهان، مشخص شد

حصول به این هدف مهم مستلزم همحضوری و بازیگری فعال دولتها در نظام رقابت بینادولتی، مکانیابی کشورها در نظام جهانی و غلبه بر مشکلات پیچیده جبران فاصله از سوی کشورهای جامانده از قافله توسعه در رقابت فشرده سیاسی-اقتصادی است؛ به عبارت دیگر، توسعه یک مفهوم پویا است که عمق آن را رقابت بینادولتی و مسیر آن را ضرورت جبران فاصله بین کشورهای پیشگام و جامانده تشکیل می‌دهد. معیار تعیین کننده این فاصله، همان شاخص‌های توسعه هستند که به مرور زمان و تغییر اهداف توسعه، خود نیز دچار تحول می‌شوند. در نهایت امید به زندگی از سال ۱۳۳۴ با ۴۰.۶ سال، به ۷۵.۱ سال در سال ۱۳۹۴ رسیده است. ذکر این نکته لازم است که برای نخستین بار در برنامه سوم و به دلیل تداوم رویکردهای جمعیتی- بهداشتی برنامه‌های قبلی، شاخص امید به زندگی به ۷۱.۱ سال رسید که حاکی از روندی افزایشی نسبت به دهه‌های قبل بود. این مسئله موفقیت مهمی برای کشور است که در دهه‌های گذشته و با ارتقای سطح بهداشت فردی، بهداشت عمومی، واکسیناسیون اطفال در مقابل بسیاری از بیماری‌های عفونی و ارتقای روش‌های درمان بیماری‌ها که در بستر اجتماعی- اقتصادی مناسب (افزایش میزان باسوادی و سطح آگاهی، گسترش شهرنشینی...) رخ داده، حاصل شده است. امید به زندگی در ایران در سال ۱۳۹۴ (سال پایانی برنامه پنجم) در کل جمعیت کشور ۷۵ سال است که از میانگین جهانی بالاتر است و ایران را در بین ۱۹۴ کشور در رتبه ۸۰ قرار می‌دهد. بنا بر گزارش اخیر مجمع جهانی اقتصاد، کشورهای نروژ، فنلاند و سوئیس در سال ۲۰۱۷ از لحاظ شاخص سرمایه انسانی، جایگاه اول تا سوم جهان را به خود اختصاص داده‌اند. این واقعیت که حتی پیشرفته‌ترین کشورهای جهان نیز نتوانسته‌اند نمره‌ای حتی بالاتر از ۸۰ را کسب کنند. به‌خوبی نشان می‌دهد که از نظر مجمع جهانی اقتصاد، جهان راه درازی تا بهره‌گیری کامل از سرمایه انسانی خود پیشرو دارد. (تیموری، ۱۳۹۹) رتبه ایران در شاخص لگاتوم را در دوره ۲۰۱۷-۲۰۰۹ و در میان ۱۴۲ کشور در پنج منطقه (آمریکا، اروپا، خاورمیانه و شمال آفریقا، آسیا-اقیانوسیه و آفریقای سیاه) نشان می‌دهد. رتبه ایران در اکثر این سال‌ها (که مقارن با برنامه پنجم توسعه و سال اول برنامه ششم است)، پایین‌تر از کشورهای منطقه چشم‌انداز (ترکیه، عربستان، امارات، قطر) و اقتصادهای نوظهور (هند، چین) بوده؛ اما در سال ۲۰۱۸ بهبود یافته و به ۱۰۸ رسیده است. رتبه‌بندی این مؤسسه

و رتبه پایین ایران در آمارهای سالیانه آن، نقدهای بسیاری از سوی پژوهشگران ایرانی را درباره روش محاسبه، آمارهای اعلامی و اهداف آن در پی داشته؛ تا جایی که برخی پژوهشگران اهداف سیاسی را بیش از معیارهای علمی در جهت‌گیری مؤسسه لگاتوم مؤثر می‌دانند

تعارض منافع

نویسنده مسئول اعلام می‌دارد که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

سپاسگزاری

از کلیه همکاران نویسنده و نیز سایر نهادهای همکار در تدوین این مقاله سپاسگزاری میشود.

منابع

آزموده اردلان؛ علیرضا؛ آرامی، حسین. (۱۳۹۹). *گاهنامه پایش توسعه و آینده نگری*، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده نگری.

آصف‌زاده، سعید؛ جهان‌دیده، سپیده؛ موسوی، عارفه. (۱۳۹۲)، رابطه بین شاخص توسعه انسانی و تعداد مقاله‌های علمی در کشورهای جهان، *دانشگاه علوم پزشکی قزوین*، ص

۳۴-۴۰، <https://www.semanticscholar.org/paper>

باصری، بیژن؛ فرهادی‌کیا، علیرضا. (۱۳۸۷)، تحلیل عوامل مؤثر بر شاخص توسعه انسانی در استان زنجان، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، سال ۱۶، شماره ۴۷، ص ۲۳

– ۵، <https://qjerp.ir/article-1-262-fa.html>

بشارتی کلایه، فهمیمه؛ مرادی، محمد علی؛ اکبری، مرتضی. (۱۳۹۷)، تأثیر سرمایه انسانی بر نوآوری: مطالعه تطبیقی کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته، *فصلنامه سیاست‌های*

راهبردی و کلان، سال ۶، شماره ۲۲، ص ۴۶ – ۲۳،

https://www.jmsp.ir/article_59872_f376bd8e30c3a01274d6fcc8852c664b.pdf

بهرامی، رحمت‌اله؛ عطار، خلیل. (۱۳۹۱). تحلیلی بر روند شاخص توسعه انسانی در استان کرمانشاه، چشم انداز جغرافیایی، شماره ۱۸، ص ۱۱۷ - ۱۰۱، https://jshsp.rasht.iau.ir/article_519049.html

پوراصغر سناچین، فرزام؛ بهرامی، سجاد. (۱۳۹۹). *ارزیابی وضعیت و تحولات محیط زیست ایران پس از انقلاب اسلامی*، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

تقوایی، مسعود. (۱۳۸۵)، تجسس و طبقه‌بندی مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس شاخص توسعه انسانی، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۸۲، <https://www.sid.ir/paper/29900>

تیموری، سیدرحیم. (۱۳۹۹). *بررسی تطبیقی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه*، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

تیموری، سیدرحیم. (۱۳۹۹). *جایگاه ایران در شاخص توسعه انسانی طی سه دهه اخیر با تاکید بر گزارش توسعه انسانی ۲۰۲۰*، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

تیموری، سیدرحیم. (۱۳۹۹). *مطالعه شاخص‌های توسعه با هدف ارزیابی تجربه توسعه ایران بعد از انقلاب اسلامی*، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

جمعه‌پور، محمود. (۱۳۷۹). *دستیابی به توسعه پایدار انسانی*، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

حسین‌زاده دلیر، کریم. (۱۳۸۰). *برنامه‌ریزی ناحیه‌ای*، تهران: انتشارات سمت.
 دانشگاه علم و صنعت (۱۳۹۳). *توسعه انسانی: مفهوم و عملکرد آن در ایران و جایگاه بین‌المللی، منطقه‌ای و توزیع استانی، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه*، شماره ۱۶۸، <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1053273>

دهقان شبانی، زهرا؛ جمشیدی، ندا؛ زهتاب، محمد. (۱۳۹۸)، *تأثیر استان‌های سطح توسعه در اثرگذاری سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی ایران، فصلنامه راهبردی اقتصادی*، سال ۸، شماره ۲۸، ص ۱۷۳ - ۱۴۷، https://econrahbord.csr.ir/article_103352.html

رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان سنندج، *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، شماره ۳، <https://www.sid.ir/paper/479714>

زاهدی‌مازندرانی، محمدجواد. (۱۳۹۰). توسعه و نابرابری، تهران: نشر مازیار.

زنگنه، مهدی. (۱۳۹۵). ارزیابی و تحلیل شاخص‌های توسعه انسانی در مناطق شهری کشور، *مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری*، سال ۳، شماره ۱، شماره پیاپی ۴، ص ۱۶۰-۱۴۹. <https://doi.org/10.22067/gusd.v3i1.42556>

شایان، حمید. (۱۳۷۹). *مقدمه‌ای بر توسعه انسانی*، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

شیرازی، رضا. (۱۳۹۳). *نوسازی، توسعه و جهانی شدن*، تهران: آگه

صادقی، حسین؛ عبدالهی حقی، سولماز، عبدالله‌زاده، لیلا (۱۳۸۵). پژوهشی با عنوان توسعه انسانی، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، شماره ۲۴، https://refahj.uswr.ac.ir/browse.php?a_id=213

صالحی، محمدجواد. (۱۳۹۷). رتبه‌بندی استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی و سرمایه انسانی، *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، دوره ۲۴، شماره ۱، ص ۴۹-۲۷. https://journal.irphe.ac.ir/article_702943.html

طرزی، تقی؛ خانباشی، محمد؛ یوسف‌بیگی، محمدحسین. (۱۳۹۹). *مقایسه تطبیقی وضعیت شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی ایران در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور با کشورهای منطقه*، تهران: گروه تدوین و بررسی شاخص‌های رفاه اجتماعی. <https://www.sid.ir/paper/468653>

عشایری، طاهای؛ جهان پرور، طاهره. (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی ابرچالش‌های ایرانی: اقتصاد پساانقلابی ایران*، تهران: نشر ندای مردم.

علیخانی، سلیمه؛ آصف‌زاده، سعید؛ محبی‌فرد، رفعت؛ منتظری، علی. (۱۳۹۳). بررسی شاخص توسعه انسانی در ایران و کشورهای منتخب، Rastak.com

فرجادی، غلامعلی. (۱۳۸۶). *تحلیلی بر شاخص‌های توسعه انسانی ایران و سایر کشورها*، ماهنامه کارآفرین، شماره ۵۴، <https://www.sid.ir/paper/23923>

کاظمی، علی؛ خالق‌پناه، کمال؛ جلوند، اختر. (۱۳۹۳)، مطالعه توسعه انسانی زنان و جنیست: فراسنتز مطالعات توسعه انسانی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال ۹، شماره ۳۴، ص ۱۵۴ - ۱۳۷. <https://doi.org/10.22054/qj.s.d.2018.9006>

گریفین، کیت. مکینلی، تری. (۱۳۷۵). تحقق استراتژی توسعه انسانی، ترجمه علامرضا خاجه‌پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

لاهوریان، علی. (۱۳۹۵)، دولت توسعه‌گرا و آینده آن در فرایند جهانی‌شدن، فصلنامه سیاست‌نامه علم و فناوری، دوره ۶، شماره ۴. [۲۰/۱۰۰۱/۱/۲۴۷۶۷۲۲۰/۱۳۹۵/۰۶/۴/۵](https://doi.org/10.22054/qj.s.d.2018.9006)

محمودی، وحید. (۱۳۸۲). مفهوم قابلیت در تحلیل‌های اقتصادی، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، گزارش پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱، ص ۸۵.

مظفری‌نیا، مهدی؛ منوچهری، عباس؛ غفاری، مسعود و مؤمنی، فرشاد. (۱۳۹۵)، اندیشه سیاسی نظریه مراحل رشد اقتصادی روستو، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۲، ص ۱۷۶ - ۱۵۷. DOI: [10.22035/isih10.22035](https://doi.org/10.22035/isih10.22035)

منصوری، عیسی. (۱۳۷۹)، توسعه انسانی زمینه از توسعه سیاسی و اقتصادی، ماهنامه [اطلاعات سیاسی-اقتصادی](https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/94545)، شماره ۱۵۹ و ۱۶۰. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/94545>

مهدیلو، علی؛ اصغرپور؛ حسین؛ کریمی تکانلو، زهرا. (۱۳۹۸)، بررسی رابطه علیت بین شاخص توسعه انسانی و رشد اقتصادی در ایران، فصلنامه برنامه ریزی و بودجه سال ۱۳۹۵، سال ۲۱، شماره ۲، ص ۵۲ - ۳۵. [۲۰/۱۰۰۱/۱/۲۲۵۱۹۰۹۲/۱۳۹۵/۲۱/۲/۲](https://doi.org/10.22054/qj.s.d.2018.9006)

ویسی‌ناب، فتح‌اله؛ بابایی‌اقدام، فریدون؛ ابراهیم‌زاده، حسین. (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی وضعیت شاخص توسعه انسانی در کشورهای شبه قاره، مجله مطالعات شبه قاره، شماره ۱۷، ص ۱۷۰ - ۱۵۳. DOI: [10.22111/yjsr.2014.140](https://doi.org/10.22111/yjsr.2014.140)

Arisman A. (2018), Determinant of human development index in ASEAN countries, *Signifikan*, vol. 7, no. 1, pp. 113-122, DOI/10.15408/sjie.v7i1.6756

Fadillah N. and Setiartiti, L. (2021), Analysis of factors affecting human development index in special regional of Yogyakarta, J.

Econ. Res. Soc. Sci., vol. 5, no. 1, pp. 88–104, 2021,

DOI :<https://doi.org/10.18196/jerss.v5i1.11036>

Pelin A. and Tuba, K. O. C. (2021), “*Prediction of Human Development Index with Health Indicators Using Tree-Based Regression Models,*” Adıyaman Univ. J. Sci., vol. 11, no. 2, pp. 410–420. <https://doi.org/10.37094/adyujsci.895084>

Tobaigy, F.; Alamoudi, M., and Bafail,O. (2023), Human Development Index: Determining and Ranking the Significant Factors, *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)* ISSN: 2278-0181 <http://www.ijert.org> IJERTV12IS030142 (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.) Published by: www.ijert.org Vol. 12 Issue 03, March-2023, DOI /10.17577 :IJERTV12IS030142